

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ А.С. МАКАРЕНКА

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО.
ЧАСТИНА 1.**

Дніпро
«Середняк Т.К.»
2023

УДК 342.7(07)
К95

Кучук А.М., Завгородня Ю.С.

К95 Конституційне право. Частина 1: [Навчально-методичний посібник.] —
Дніпро: Середняк Т.К., 2023, — 128 с.

ISBN 978-617-8245-12-2

*Ухвалено до друку Вченою радою
Сумського державного педагогічного університету
імені А.С.Макаренка 27 лютого 2023 р.*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Л.М. Добробог, доктор юридичних наук, професор (*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*);

Є.В. Білозьоров, кандидат юридичних наук, доцент (*Національна академія внутрішніх справ*).

У навчально-методичному посібнику розкриваються основні положення конституційного права, що дозволяють здобувачам вищої освіти зрозуміти роль та зміст конституційного права. До кожного з тем, що вивчаються (в тому числі й питань розділів) наводяться методичні рекомендації, вказується додаткова література та відеоматеріали, опрацювання яких дозволяє глибше вивчити відповідну тематику.

Розраховано на студентів, курсантів і викладачів закладів вищої освіти, які готують фахівців за спеціальністю 081 Право, а також усіх тих, хто цікавиться питаннями конституційного права.

© СумДПУ, 2023
© ДДУВС, 2023
© Кучук А.М., 2023
© Завгородня Ю.С., 2023

З М І С Т

Передмова	5
Розділ 1. Конституційне право як основа національної системи права	8
1.1. Предмет конституційного права	11
1.2. Система конституційного права	15
1.3. Конституційне право як транснаціональна наука	20
1.4. Функції конституційного права	24
Глосарій	26
Контрольні запитання і завдання	27
Розділ 2. Конституціоналізм: генеза, сутність та елементи	28
2.1. Витоки конституціоналізму	32
2.2. Сутність конституціоналізму. Типи (моделі) конституціоналізму	37
2.3. Генеза українського конституціоналізму	40
Глосарій	45
Контрольні запитання і завдання	46
Розділ 3. Конституція – основне джерело конституційне право	47
3.1. Джерела конституційного права	50
3.2. Поняття конституції. Класифікація конституцій	53
3.3. Правовий захист конституції	57
3.4. Загальна характеристика Конституції України	59
Глосарій	62
Контрольні запитання і завдання	63
Розділ 4. Принципи конституційного права	64
4.1. Поняття принципів конституційного права	67
4.2. Класифікація принципів конституційного права	76
Глосарій	79
Контрольні запитання і завдання	80
Розділ 5. Конституційний лад і його закріплення в конституції	81
5.1. Поняття конституційного ладу	84
5.2. Конституційний статус української мови як державної	88
5.3. Політична система та її конституційно-правове регулювання	92
5.4. Особливі юридичні стани.	100

Глосарій	103
Контрольні запитання і завдання	104
Розділ 6. Конституційно-правові характеристики форми держави	105
6.1. Поняття та структура форми держави	107
6.2. Співвідношення державно-політичних режимів	109
6.3. Співвідношення видів державно-територіального устрою	109
Глосарій	111
Контрольні запитання і завдання	113
Розділ 7. Людські права	114
7.1. Поняття людських прав. Виміри прав людини	116
7.2. Класифікація людських прав	118
7.3. Обов'язки держави у царині людських прав	120
Глосарій	122
Контрольні запитання і завдання	123
Бібліографічний список	125
Предметний покажчик	126

ПЕРЕДМОВА

В Україні триває реформа правничої сфери, зокрема, і правничої освіти. Основний акцент реформи спрямований на підготовку правників, які здатні виконувати поставлені перед цією професією завдання щодо забезпечення прав особи на засадах правовладдя, визнання людини основною цінністю та ін.

До недавнього часу в Україні панував юридичний позитивізм, який і донині певною мірою «функціонує» в юридичній практичній діяльності, частково, науковій сфері. Навіть не дивлячись на те, що законодавство ґрунтується саме на природному підході до розуміння права. Юристу, який «вихований» в дусі юридичного позитивізму важко зрозуміти смисл правових цінностей (таких як справедливість, людська гідність, людські права, правовладдя, конституційна демократія та ін.). Саме тому і до сьогодні у значній частині навчальних і навчально-методичних посібників, підручників з конституційного права зміст викладається через ототожнення права та закону, а Конституції суто як Основного закону, що, цілком очевидно, спотворює розуміння конституційного права і призводить до вивчення не конституційного права, а конституційного законодавства (до того часу, поки воно не визнається Конституційним Судом України неконституційним; Показовим у цьому контексті є приклад з опануванням теми народовладдя, зокрема, її безпосередніх форм, коли вивчалось не відповідне конституційне право, а Закон України «Про всеукраїнський референдум», який у 2018 році був визнаний неконституційним. Тобто на конституційному праві вивчалось законодавство, яке було визнано неконституційним і це законодавство викладалось як конституційне право. Або детально аналізувалось виборче законодавство, яке перманентно змінювалось).

Ми не заперечуємо важливості вивчення законодавства, однак, його слід вивчати через призму конституційних цінностей і норм, що дозволить здобувачам вищої освіти у разі визнання закону (чи окремого його положення неконституційним) переконатися у дії норм конституційного права, оскільки під час навчальних занять вони вказували на можливу його невідповідність Конституції. Тобто законодавство має виступати об'єктом аналізу для здобувачів вищої освіти, а не як «істина в останній інстанції». Особливо, зважаючи на запровадження інституту конституційної скарги, що, грубо кажучи, являє собою скаргу особи на закон. Жоден юрист, вихований у дусі юридичного позитивізму не може собі такого уявити. «*Dura lex, sed lex*» – скаже він. Однак, для правника, навчання якого ґрунтувалось на цінностях природної школи права, «скарга на

закон» цілком можливе явище, оскільки закон може бути несправедливим і тоді він не набуває характеру «правності». Більш того, такий правник розуміє, наприклад, що для обмеження людських прав недостатньо такої підстави як передбаченість в законі (більш того, недостатньо лише наявності закону; і до того ж, такий закон має відповідати вимогам правовладдя).

Означене вище вказує на необхідність зміни фундаментальних основ підготовки правника, потребу залучення його у царину правових цінностей. І у цьому аспекті важливого значення набуває саме конституційне право.

До цього слід додати, що конституційне право традиційно розглядалось як «галузь права», хоча при цьому додавались прикметники «провідна», «основна» та ін., що також спотворювало сутність конституційного права як основи національної системи права. Ситуація погіршувалась вивченням не конституційних цінностей і норм, а приписів законодавства, на чому ми наголошували вище (додамо, що це закріплювало «істину», що конституційні норми мають обов'язково знайти «подальше закріплення» у статтях поточного законодавства, обов'язково має бути формалізований через прескриптивний текст «механізм реалізації» конституційних норм).

Тому як важливу подію для вітчизняної правничої спільноти слід сприймати підготовку колективом авторів за сприяння ОБСЄ підручника з конституційного права¹, при підготовці якого була поставлена мета «подолання під час його викладання суто національних, країнознавчих та регіональних підходів», при цьому «Прагнення осмислити конституційне право, що виходить за межі національних кордонів, позначилося також на методологічних підходах до структурування й змісту підручника та методиці викладу матеріалу»².

Подібним є і наш підхід. При цьому, один з авторів цього навчально-методичного посібника брав участь у літній школі для викладачів конституційного права, що була організована ОБСЄ та на якій обговорювався означений підручник (що і вплинуло на подальше викладання конституційного права (у контексті змісту) та визначило підґрунтя для цього навчально-методичного видання).

При підготовці навчально-методичного посібника нами було поставлено за мету викласти матеріал у простій, доступній для здобувачів вищої освіти формі з визначенням тих питань, які спонукають до роздумів та дозволяють майбутнім правникам «зануритись» у царину конституційного права та сприяють навичкам юридичної аргументації.

¹ Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. Київ: Ваіте, 2021. 528 с.

² Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. Київ: Ваіте, 2021. С. 9.

У посібнику подаються посилання на окремі закони, однак, як було вказано вище, ці закони є своєрідним об'єктом пізнання здобувачів вищої освіти на предмет можливої невідповідності окремих їх положень Конституції, для перевірки імплементації (чи не імплементації) при їх прийнятті принципів і норм конституційного права.

Свої пропозиції щодо змісту навчально-методичного посібника можна висловити, перейшовши до відповідної форми за наступним QR-кодом:

РОЗДІЛ 1. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПРАВА

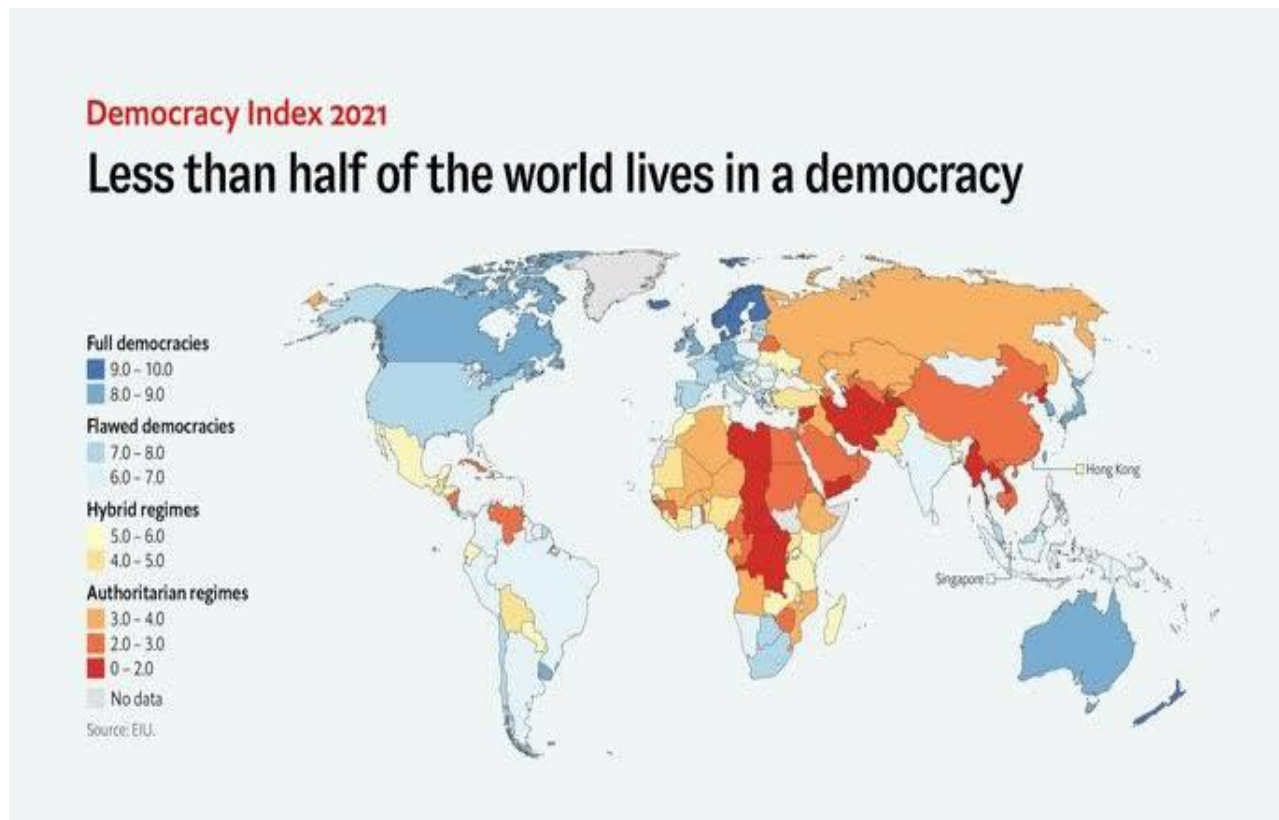
Предмет конституційного права.

Система конституційного права.

Конституційне право як транснаціональна наука

Функції конституційного права.

1

¹ Взято з сайту dw.com URL : <https://www.dw.com/uk/hibrydnyi-rezhym-ukraina-opustylasia-u-reitynhu-demokratii/a-60734850>

Після вивчення цієї теми Ви зможете:

- 1) назвати 3 складові предмету конституційного права;
- 2) охарактеризувати «горизонтальний ефект» конституційного права;
- 3) назвати 3 складові системи конституційного права;
- 4) навести приклади транснаціональності конституційного права;
- 5) назвати 5 функцій конституційного права.

Ключові терміни: конституційна норма, конституційна цінність, конституційний принцип, конституційне право, предмет конституційного права.

Додаткова література до вивчення теми:

1. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. Київ: Ваіте, 2021. 528 с.
2. Ренд Айн. Ми, живі / пер. З англ. Г. Шпак. Київ: Наш Формат, 2021. 504 с.
3. Фрідман М. Капіталізм і свобода. Київ: Дух і літера, 2010. 320 с.
4. Hayek F.A. Law, Legislation and Liberty: A New Statement of the Liberal Principles of Justice and Political Economy. Routledge, 1998.
5. Kuchuk A.M., Orlova O. Jurisprudence in Ukraine: the Need of Paradigm Change. *Innovations in Science: the Challenges of our Time*. Chicago, Illinois, USA, 2019. P. 163-171.
6. Kuchuk A.M., Serdiuk, L.M., Zavorodnia Yu.S. Modern law education in the context of natural understanding of law. *Asia Life Sciences*. 2019. Issue 2, P.359-370.

Рекомендовані до перегляду відео:

1. Презентація підручника з конституційного права: <https://www.youtube.com/watch?v=TLnezD7TuIw>
2. Лекція екс-судді Конституційного Суду Віктора Шишкіна на тему «Конституційне право». <http://youtube.com/watch?v=uFSUjQ0bCjs>

Методичні рекомендації до вивчення теми

Основним завданням цієї теми є: надати студенту загальне розуміння конституційного права через його сприйняття як основи національної системи права (а не галузі права).

Важливо усвідомити, що конституційне право включає в себе не тільки конституційні норми, а й конституційні цінності. Конституційне право залучає студента в правову аксіологію, дає розуміння важливості не формально-догматичного вивчення правових явищ, а через призму цінностей відповідного суспільства.

Вивчення теми передбачає зосередження уваги на транснаціональних процесах, зокрема, у царині конституційного права, що виводять конституційне право за національні межі (відтак, це впливає на зміст конституційного права і відповідна навчальна дисципліна уже не йменується «Конституційне право України»), що обумовлює потребу у з'ясуванні співвідношення конституційного права та міжнародного права.

1.1. ПРЕДМЕТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Методичні рекомендації

Опрацьовуючи це питання, доцільно виходити з того, що значна частина підручників, навчальних посібників, у яких висвітлюється ця тема, продовжують традицію, започатковану в радянській державі, розглядати будь-який предмет через три аспекти: науку, галузь права та навчальну дисципліну. Таке викладення спотворює сутність явища, що вивчається, і спрямовує на догматичне сприйняття юридичних дисциплін.

Окремо слід вказати, що подекуди і сьогодні виокремлюються «Конституційне право України» та «Конституційне право зарубіжних держав» (основою чого є радянський поділ права на «радянське право» та «право буржуазних держав»), що на сьогодні слід сприймати суто як радянську традицію. При цьому, перше являє собою аналіз національного законодавства (окремих законів), а друге – енциклопедичне викладення загальної характеристики основних політичних інститутів з акцентом на особливостях понятійно-категоріального апарату. Таке викладення також спотворює сутність явища, що вивчається, і спрямовує на догматичне сприйняття юридичних дисциплін, на просте запам'ятовування приписів законів та назв державних органів в різних державах. Доцільним можна визнати виокремлення як окремої дисципліни порівняльного конституційного права, яке зосереджує увагу не на відмінностях у назві органів публічної влади, а на їх сутнісних відмінностях, спільних ознаках та ін.

Основним завданням при вивченні цього питання є з'ясування того, що являє собою конституційне право, що є його предметом і, відповідно, що будуть вивчати студенти на заняттях з цієї навчальної дисципліни.

«...предмет конституційного права, з одного боку, охоплює не весь комплекс (обсяг) відносин навіть політичного змісту, а тільки ті з них, які є базовими, визначальними для цієї сфери життєдіяльності. З іншого боку, предмет конституційного права не слід обмежувати політичними відносинами владарювання. Конституційне право визначає базові, вихідні засади регулювання в усіх інших найважливіших сферах життя суспільства й держави, насамперед пов'язаних з основами правового становища особистості та значенням держави в його забезпеченні» (*Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. Київ: Ваіте, 2021. С. 56.*)

Зверніть увагу, що у навчальній літературі вказується про використання різних термін на позначення предмету конституційного права: конституційне право та державне право. При цьому зазвичай вказується, що термін державне право властивий континентальній системі права. Назва «Державне право» використовувалась і у радянській державі.

На нашу думку, на сьогодні використання терміну «державне право», особливо в умовах демократичного суспільства, бо прикметник «державне» вказує на належність і, таким чином, створює уявлення про те, що право «творюється» державою, їй належить, замість того, щоб відображати властивість права ОБМЕЖУВАТИ публічну владу. А разом з існуванням дисципліни «Теорія держави і права» остаточно закріплює зв'язок права з державою, ставлячи останнє у становище підпорядкування

Конституційне право розглядається через «вертикальний ефект» та «горизонтальний ефект». Зазвичай конституційне право сприймається як сукупність норм і принципів, що визначають відносини владарювання, у тому числі й відносини між особою та державою («вертикальний вимір»). «Горизонтальний ефект» пов'язаний з визначенням питання, чи можуть такі норми, які визначають відносини владарювання, регулювати відносини між приватними суб'єктами.

«Горизонтальне застосування конституційних положень, особливо основних прав, є сумнозвісною проблемою порівняльного конституційного права. Воно стосується питання про те, чи можна посилатися прямо чи опосередковано на конституційні норми між приватними сторонами правового спору. 2. Горизонтальне застосування стосується обов'язку приватних сторін виконання конституційних вимог...» (*Oxford Constitutional Law*. URL <https://oxcon.ouplaw.com/display/10.1093/law-mpeccol/law-mpeccol-e308>)

«Серед найбільш фундаментальних питань у конституційному праві є сфера застосування положень індивідуальних прав і, зокрема, їх охоплення приватною сферою. Це питання також наразі є одним із найбільш важливих і гостро обговорюваних у порівняльному конституційному праві, де воно відоме під назвою «вертикальний» і «горизонтальний ефект». Ці альтернативи стосуються того, чи регулюють конституційні права лише поведінку державних суб'єктів у їхніх відносинах з приватними особами (по вертикалі) чи також відносини між приватними особами (по горизонталі).

В останні роки горизонтальна позиція була прийнята різною мірою, і після систематичних наукових і судових дебатів, зокрема, в Ірландії, Канаді, Німеччині, Південній Африці та Європейському Союзі. Це питання також стало темою стійкого дебати у Сполученому Королівстві після прийняття Закону про права людини 1998 р., оскільки залишається відкритим і дискусійним питанням, чи матимуть права, які він захищає, як горизонтальний, так і вертикальний ефекти, і в якій мірі». (*Stephen Gardbaum, The "Horizontal Effect" of Constitutional Rights, 102 MICH. L. REV. 387 (2003)*. URL: <https://repository.law.umich.edu/mlr/vol102/iss3/2>)

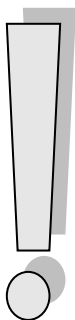
ПРЕДМЕТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

суспільні відносини у царині:

організації та здійснення публічної влади

людських прав; взаємодії людини і органів публічної влади

державного (у тому числі територіального) устрою

Зверніть увагу, що «горизонтальний ефект» відображений нами у предметі конституційного права тільки через людські права, виходячи з дискусійності цього питання.

1.2. СИСТЕМА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Методичні рекомендації

Викладення цього питання у навчальній літературі переважно здійснюється через усталений у радянській юриспруденції підхід, відповідно до якого систему права розглядають через систему законодавства (хоча при цьому й намагаються розмежувати ці поняття; однак, ототожнення права та закону призводить до ототожнення змісту цих понять), виокремлюючи: 1) норми права; 2) інститути права; 3) підгалузі права; 4) галузі права. Зазвичай ця структура доповнюється виокремлення субсистемних груп: приватного та публічного права.

Не заперечуючи такого підходу, вкажемо на його певну нечіткість. Зокрема, відсутні чіткі критерії розмежування галузі, підгалузі та інституту. До того ж, така структура значною мірою є похідною від законодавства, що спотворює розуміння права (у тому числі й конституційного), оскільки саме законодавство є похідним від права, право є первинним по відношенню до законодавства.

Відтак, такі положення навчальної літератури слід критично оцінювати.

Натомість пропонується сприймати систему конституційного права через систему норми та принципи, а також цінностей. Хоча, останні і відображаються у нормах та принципах, пропонуємо їх виокремити задля акцентування уваги студентів на аксіологічній складовій конституційного права (а також права загалом). Саме цінності є основою віднаходження балансу при визначенні питання обмеження людських прав, при розв'язанні питання обрання одного з можливих варіантів поведінки.

Слід пам'ятати, що європейська фахова правнича література не використовує терміни «Legal System» і «System of Law» як відповідники понять «правова система» і «система права», ustalеним є термін «Legal System», однак у значенні права, системи права. Так, у праці «The Concept of a Legal System» Дж. Рац описує систему права як сукупність законів, які є нормами і законів, які не є нормами; розглядає її як систему норм.

Не можна не акцентувати увагу і на тому, що при використанні терміну «правова система» зарубіжні дослідники переважно мають на увазі право.

(Орлова О.О., Кучук А.М., Мінченко О.В. Загальна теорія права: навч.-метод. посіб. Суми, 2020. С. 61-62).

«Безперспективно «утримувати» названі й майбутні нові нормативні утворення в межах конституційного права на права його підгалузей, інститутів тощо. По-перше, традиційні підходи до конструювання структури конституційного права за принципом «російської матрьошки» – «надгалузь», яка інтегрує в собі суміжні галузі (типу парламентського, виборчого, судового тощо), що також поділяють на підгалузі й субінститути, які містять низку простих інститутів, що складаються з правових норм, методологічно застаріли й у конституційному праві не працюють. Вони не враховують зростаючого динамізму сучасного суспільного, зокрема політичного життя й зумовлених ним суттєвих змін у сферах, обсязі та змісті конституційного регулювання та процесів поліструктуризації національної системи права (*Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. Київ: Ваіте, 2021. С. 55).*

Система конституційного права

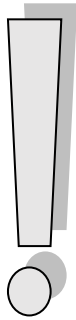
Конституційні цінності. У науковій та навчальній літературі при висвітленні конституційних цінностей не наводиться дефініція (причини чого є певною мірою очевидними). Конституційні цінності є цариною правовою аксіології, правової культури, дослідження яких вимагає не тільки засобів ratio.

Пропонуємо для загального розуміння інтерпретувати це поняття наступним чином – це соціальні блага (явища), що є визначальними для життєдіяльності соціуму, визначають основи його функціонування, організацію життя в суспільстві, взаємодію його членів та відображаються у царині права.

Більш детально про конституційні цінності: *Кушніренко О.Г. Поняття, природа і види конституційних цінностей.* URL https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14434/1/Kushnireenko_44-46.pdf

Конституційні принципи. Це основоположні, керівні ідеї щодо організації та здійснення публічної влади, взаємовідносин людини і держави

Конституційні норми. Це загальнообов'язкові правила поведінки, що об'єктивуються в межах суспільних відносин, які складають предмет конституційного права.

Зверніть увагу, що окремі соціальні блага, наприклад, правовладдя, можуть розглядатися і як конституційна цінність і як конституційний принцип (при цьому, використання терміну «конституційний» слід сприймати не як те, що цей принцип закріплений у Конституції України, а як те, що він належить до царини конституційного права).

**К
О
Н
С
Т
И
Т
У
Ц
І
Й
Н
І

Ц
І
Н
Н
О
С
Т
І**

людська гідність

людські права

конституційна демократія

правовладдя

людина

суверенітет

**К
О
Н
С
Т
И
Т
У
Ц
І
Й
Н
І

П
Р
И
Н
Ц
И
П
И**

правовладдя

рівності

поділу влади

законності

відкритості та прозорості

безперервності

Особливості конституційних норм:

- зміст (що визначається предметом регулювання);
- установчий характер;
- мають вищу юридичну силу;
- переважно імперативні;
- переважно зобов'язальні та уповноважуючі;
- частина норм (наприклад, у царині людських прав) мають імпліцитний характер.

1.3. Конституційне право як транснаціональна наука

«Конституційне право виражає насамперед певну сукупність основоположних принципів права, процедур і правил, спрямованих на обмеження влади та забезпечення прав людини. Субстантивно, тобто за своїм змістом, вони мають універсальний характер. Різниця полягає в моделях організації влади чи механізмів захисту прав людини. Наприклад, коли йдеться про права людини, слід мати на увазі моделі конституційного контролю, наявність спеціалізації у судах загальної юрисдикції чи навіть особливості регіональних міжнародних систем захисту прав людини» (*Савчин М.В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. С. 12*).

Отже, конституційне право за своєю природою набагато масштабніше за сферою свого регулювання та методами традиційної галузевої диференціації права. Воно становить особливу базову підсистему національного права, його фундаментальну основу, є системостворювальним стрижнем усієї правової системи.

(*Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. Київ: Ваіте, 2021. С. 57*)

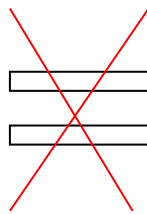
У демократичних державах конституція (як акт установчої влади народу) сприймається як засіб обмеження публічної влади (як і людські права). У таких суспільствах, відповідно, існують інститути людських прав, вибори та референдуми, відбувається поділ влади, визнається, що ці органи мають діяти виключно у межах і у спосіб, що визначені законами, обмеження людських прав мають відбуватися лише як винятковий засіб і з дотриманням необхідних підстав та ін.

Відповідно, можна стверджувати, що Конституція України (як і конституційне право в Україні) мало чим відрізняється (за сутнісними ознаками) від конституцій та конституційного права демократичних держав. У цьому контексті згадаємо також те, що доволі часто навіть у наукових колах можна почути фразу про те, що Конституція України (закріплені в ній норми) є однією з найбільш демократичних, кращих і т.д. Не аналізуючи правильність такого сприйняття Конституції, вкажемо лише на те, що таке твердження вказує на подібність конституційних положень; на те, що конституційне право «втрачає» національні межі та виходить за них, набуває транснаціонального характеру.

На нашу думку, це обумовлено, серед інших чинників, тим, що конституційне право (як і система права загалом) має аксіологічну складову (вище ми вказували на значимість конституційних цінностей): спільність цінностей обумовлює і подібний спосіб організації та життя суспільства.

Транснаціональний характер конституційного права обумовлює необхідність визначення його співвідношення з міжнародним правом

конституційне
право

міжнародне
право

Відповідь на поставлене питання, на перший погляд, видається доволі очевидною, однак, воно потребує детального вивчення (що може стати предметом Вашого наукового пізнання).

Водночас, вкажемо на окремі очевидні положення:

- конституційне право має свої межі – територія держави, а міжнародне право виходить за внутрішньодержавні межі;

- конституційне право є результатом діяльності одного суб'єкту (народу), міжнародне право створюється декількома суб'єктами (і відповідно, норми міжнародного права діють для цих суб'єктів).

У цьому аспекті також вкажемо, що текстуально Конституція України закріплює більше гарантій людських прав, ніж Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод.

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

...підключись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України,

...

Стаття 9. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Стаття 11. Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України

Стаття 18. Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Стаття 26. Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, - за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Стаття 55. ...Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Стаття 124. ...Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду

1.4. Функції конституційного права

Методичні рекомендації

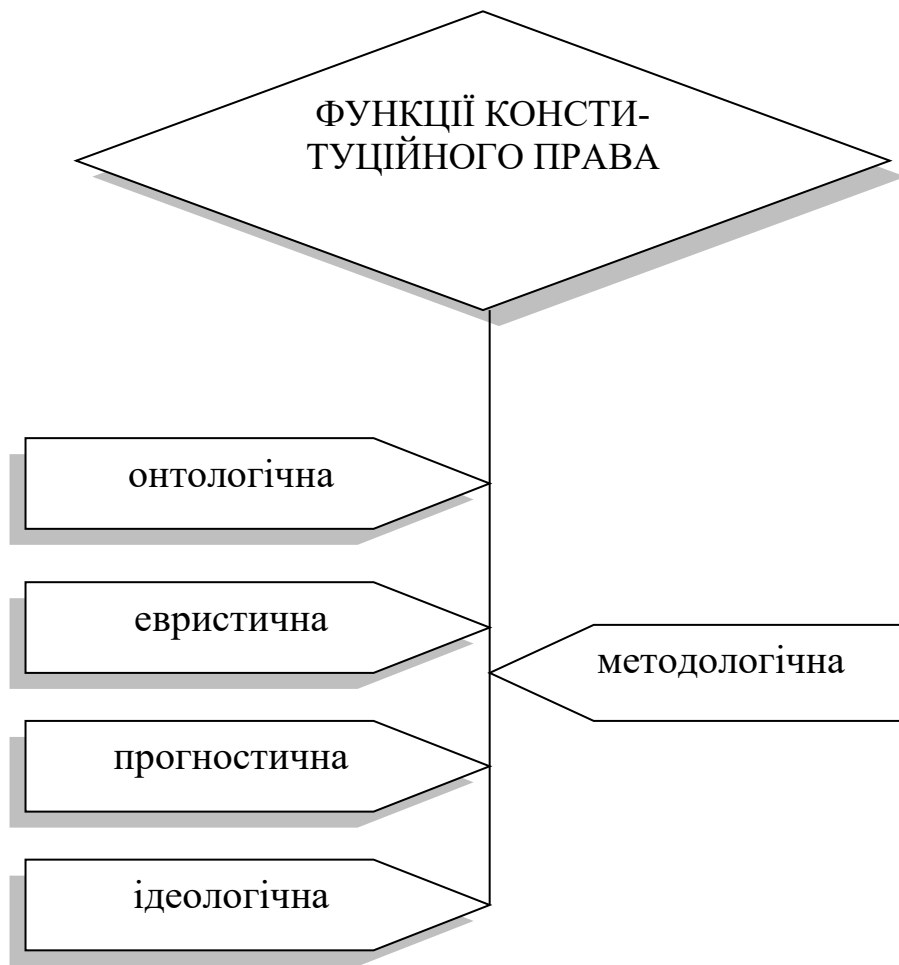
У навчальній літературі при викладенні цього питання вказуються різні функції. При цьому вони зазвичай співпадають за змістом, хоча відрізняються за назвою. Відповідно, необхідно зрозуміти, що будь-яка наука (наукове пізнання) має на меті:

- пояснити явище чи процес (онтологічна функція), що дозволить особі усвідомити як функціонує відповідне явище, які завдання виконує та ін.;
- пізнати нові, ще не вивчені аспекти досліджуваного явища чи процесу (евристична функція);
- передбачити тенденції розвитку пізнаваних явищ чи процесів (прогностична)

Якщо вести мову про гуманітарну науку, то до названих трьох слід додати і наступну мету:

- ідеологічну (особливо чітко це простежується в правничих науках (і навчальних дисциплінах): виходячи з соціокультурної природи права, правник відтворює відповідне розуміння права, виходить з відповідних правових цінностей; згадаємо вище ми вказували на важливість конституційних цінностей).

Вивчаючи це питання, доцільно зосередити увагу на тих функціях, що властиві саме конституційному праву. При цьому доцільно зрозуміти, що надасть (має надати) вивчення конституційного права саме вам, яку роль відіграє конституційне право у підготовці сучасного правника.

«У будь-якій державі конституційне право становить основну частину її правової системи. Саме тому, вивчення окремих галузей права в Україні, як і у системі юридичної освіти будь-якої держави, розпочинається з опанування конституційного права ..., яке є провідною ... в системі національного права України» (Майданник О.О. Конституційне право України: Навч. посіб. К: Алерта, 2011. С. 12.)

ГЛОСАРІЙ

Конституційна норма

загальнообов'язкове правило поведінки, що об'єктивуються в межах суспільних відносин, які складають предмет конституційного права.

Конституційні цінності

це соціальні блага (явища), що є визначальними для життєдіяльності соціуму, визначають основи його функціонування, організацію життя в суспільстві, взаємодію його членів та відображаються у царині права

Конституційний принцип

основоположна, керівна ідея щодо організації та здійснення публічної влади, взаємовідносин людини і держави.

Конституційне право

навчальна дисципліна, предметом вивчення якої є суспільні відносини у царині організації та здійснення публічної влади; людських прав; взаємодія людини і органів публічної влади; державного (у тому числі територіального) устрою

Предмет конституційного права

суспільні відносини у царині організації та здійснення публічної влади; людських прав; взаємодія людини і органів публічної влади; державного (у тому числі територіального) устрою

Контрольні запитання і завдання

Контрольні запитання

1. Що таке конституційне право?
2. Визначте предмет конституційного права.
3. Як Ви розумієте «горизонтальний ефект» конституційного права?
4. Назвіть елементи системи конституційного права.
5. Що таке конституційні принципи?
6. Назвіть конституційні цінності.
7. Що таке конституційна норма?
8. Які приклади вказують на транснаціоналізацію конституційного права?
9. Назвіть функції конституційного права.
10. Яка роль конституційного права?

Контрольні завдання

1. Уявіть себе керівником експедиції (близько 1000-3000 осіб), яка дісталась іншої планети і має на меті створити державу на цій планеті. Зв'язок з Землею втрачено і не може бути відновлено, принаймні 50-70 років. Ваше завдання полягає у створенні правил співжиття на цій планеті. Напишіть 15-20 положень, які будуть становити такі основоположні правила.

2. Поміркуйте та дайте обґрунтовану відповідь: Чи регулюють положення Конституції України ваші відносини з родиною, одногрупниками? Даючи відповідь на питання, прогляньте, зокрема, ст. 51, 53, 68 Конституції України.

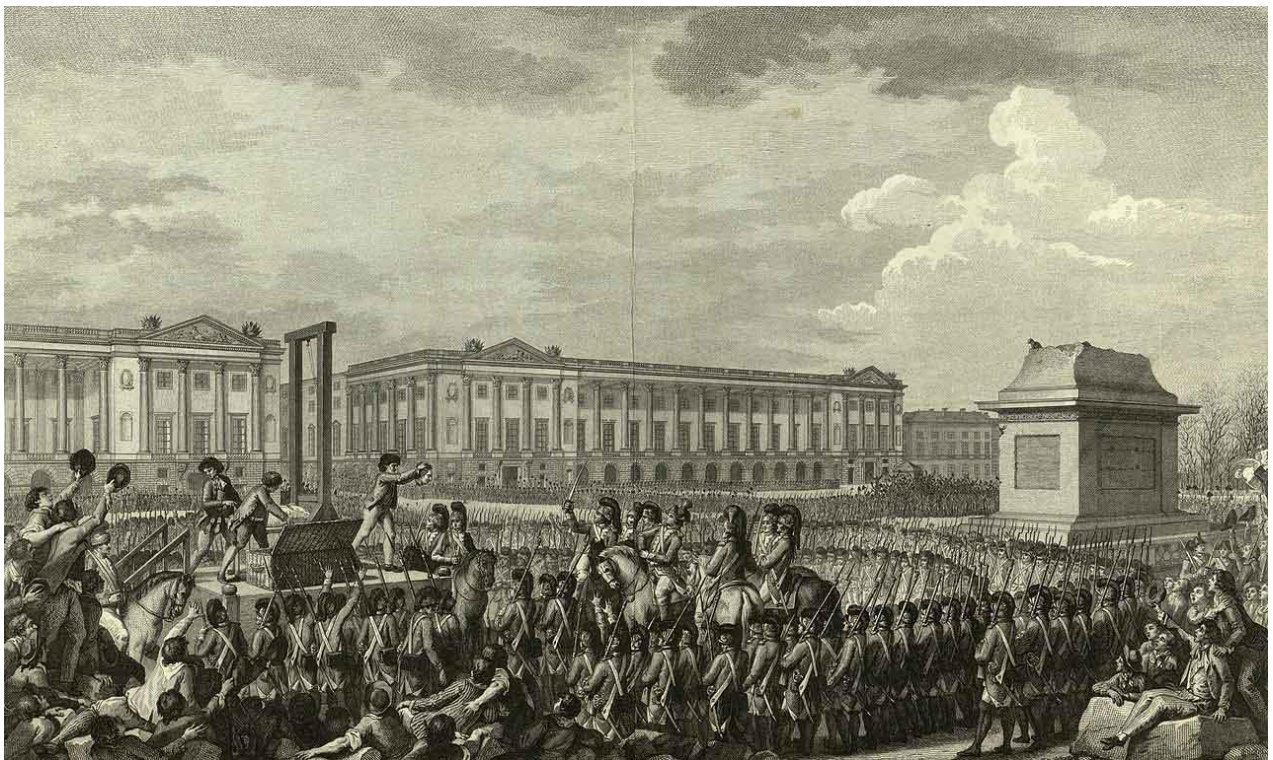
3. Надайте аргументовану відповідь щодо співвідношення конституційного права та міжнародного права.

РОЗДІЛ 2. КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ: ГЕНЕЗА, СУТНІСТЬ ТА ЕЛЕМЕНТИ

Витоки конституціоналізму.

Сутність конституціоналізму. Типи (моделі) конституціоналізму

Гене́за українського конституціоналізму

Ісідор-Станіслав Елман «Страта Людовика XVI», 1794 рік © Національна бібліотека Франції

Після вивчення цієї теми Ви зможете:

- 1) вказати ознаки конституціоналізму;
- 2) назвати окремі акти, що мали важливе значення для розвитку конституціоналізму;
- 3) охарактеризувати три рівні конституціоналізму;
- 4) навести типи конституціоналізму;
- 5) охарактеризувати генезу українського конституціоналізму.

Ключові терміни: Magna Carta, Акт проголошення незалежності України, Декларація про державний суверенітет України, конституціоналізм; публічна влада.

Додаткова література до вивчення теми:

1. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. Київ: Ваіте, 2021. 528 с.
2. Hayek F.A. Law, Legislation and Liberty: A New Statement of the Liberal Principles of Justice and Political Economy. Routledge, 1998.
3. Речицький В.В. Конституціоналізм. Коротка версія. Читанка з конституціоналізму для зацікавлених. Харків: Харківська правозахисна група, Права людини, 2014. 264 с.
4. Речицький В.В. Неформальний конституціоналізм. Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2018. 356 с.

Рекомендовані до перегляду відео:

1. Історія українського конституціоналізму.
<https://www.youtube.com/watch?v=8hai60I3Lw8>
2. Конституціоналізм в екстремальних умовах _ онлайн-діалог з Василем Лемаком
<https://www.youtube.com/watch?v=DqcZC0IcgV4>
3. Конституціоналізм в екстремальних умовах _ онлайн-діалог з Миколою Гнатовським
<https://www.youtube.com/watch?v=71goXydqoSA>

Методичні рекомендації до вивчення теми

Тема, що вивчається, має на меті показати студентам, що сутність конституціоналізму проявляється у обмеженні публічної влади. Відповідно, Конституція сприймається як засіб обмеження влади, а конституціоналізм є процесом щодо обмеження свавілля публічної влади, що здійснюється за допомогою низки засобів та знаходить відображення у Конституції як акті реалізації установчої влади народу.

Зазвичай викладення цієї теми в навчальній літературі можна охарактеризувати як догматичне: переважно наводиться перелік окремих (значимих) нормативно-правових актів і їхня часткова характеристика. При цьому не вказується сутнісний аспект: ці акти є частиною процесу обмеження публічної влади, недопущення свавілля органів державної влади та місцевого самоврядування. Відтак, має значення не суто формальний аспект: прийняття відповідного акту, а дія цього акту. Для прикладу згадаємо існування конституцій в Російській Федерації та Білорусії, однак, наскільки реалізованими є положення цих конституцій, зважаючи на вибори президента в Білорусії у 2020 році (коли відбувались арешти опозиційних кандидатів, заборонялось проводити соціальні опитування, влада здійснювала жорстокі розгони мирних зібрань, безпідставно затримувала десятки людей і т.д.), а також політичний режим у Росії після 24 лютого 2022 року (коли розпочата повномасштабна війна проти України (яка почалась ще у 2014 році), прийнято низку диктаторських законів, які повністю заборонили свободу вираження поглядів, мирні зібрання та ін.). Відтак, виникає запитання: а чи вплинули на становлення і розвиток конституціоналізму в Білорусії та Росії прийняття конституцій?

Відтак, знайомлячись з матеріалом теми доцільно зважати на сутнісний зміст конституціоналізму.

«Розвиток конституційного права можливий у контексті доктрини конституціоналізму. Проте доволі тривалий період часу проблеми конституціоналізму для конституційного права України були своєрідним табу. Це було відображенням колоніального минулого України. Тривалий час юридична доктрина України цілком у постколоніальному дусі була у полоні впливу юридичної системи сусідньої країни зі сходу.

Отверезіння прийшло лише після Революції гідності. Брутальна, всупереч принципів конституційного та міжнародного права, анексія Криму та безпосереднє вторгнення російських військових підрозділів розкрило справжню картину того юридичного світогляду. Тому ми маємо шукати власні сенси і тренди у розвитку конституційного права, а не бути у полоні чужих фальшивих ілюзій» (Савчин М.В. *Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму*. Ужгород: РІК-У, 2018. С. 16).

«Де право можна порушити під приводом загального спасіння, там немає конституції».

Н. Мальбранш

2.1. ВИТОКИ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Методичні рекомендації

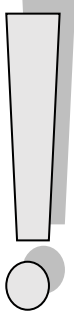
Вивчаючи це питання, доцільно зосередити увагу на відмінностях між конституціоналізмом та конституціями, законами тощо. Прийняття конституції не вказує, що у державі «з'являється» конституціоналізм. Прийняття законів також не призводить до появи конституціоналізму, особливо, коли йдеться про диктаторські закони.

Знову таки слід згадати негативний приклад Росії (а до цього і радянської держави), коли законодавство приймається не для того, щоб урегулювати певні відносини, а для того, щоб влада виглядала демократичною, для пропаганди того, що недемократична влада діє начебто в демократичних межах, поважає людські права, враховує думку народу тощо; є «потьомкінським селом».

Слід критично оцінювати положення про витоки конституціоналізму з часів Давньої Греції та Давнього Риму, зважаючи на існування (та схвалення політико-правовими теоріями того часу) рабства, про невіднесення до народу значної частини людей, існування значної кількості цензів та ін. Додамо, що Платон вказував на необхідність того, щоб державою керували філософи (положення про три стани суспільства).

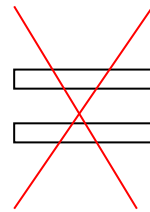
Значною мірою ідеї конституціоналізму слід пов'язувати з формуванням теорії суспільного договору. Водночас, вкотре слід наголосити, що значною мірою конституціоналізм пов'язаний з реальними діями, з ефективністю інститутів обмеження публічної влади.

«Термін «конституціоналізм» походить від латинського слова *constitutio* – конституція, що, своєю чергою, етимологічно пов’язане з латинським словом *constituere*, що в перекладі українською мовою буквально означає «встановлювати» («встановити»)» (*Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. Київ: Vaime, 2021. С.12*).

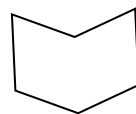

Зверніть увагу, під **конституціоналізмом** ми розуміємо систему інституцій, процедур, норм, які забезпечують обмеження публічної влади, функціонування останньої на засадах забезпечення людських прав

конституціоналізм

конституція

Наявність конституції не вказує на наявність конституціоналізму. Вище було наголошено на прикладах Білорусії та Росії. Водночас, слід вказати і на наявність писаних конституцій в античні часи (нормативного акту з відповідною назвою), однак, це не вказує, що у відповідних державах існувало явище конституціоналізму.

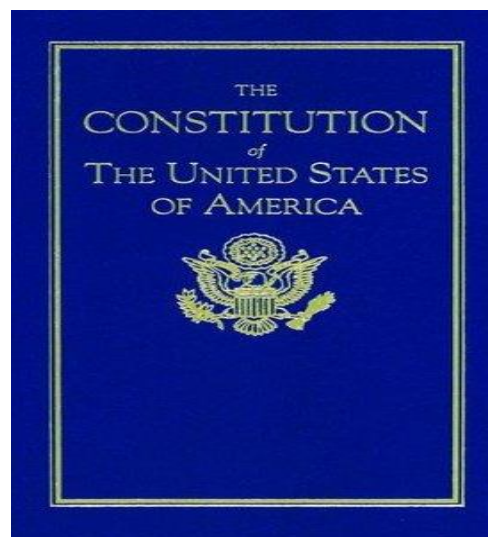
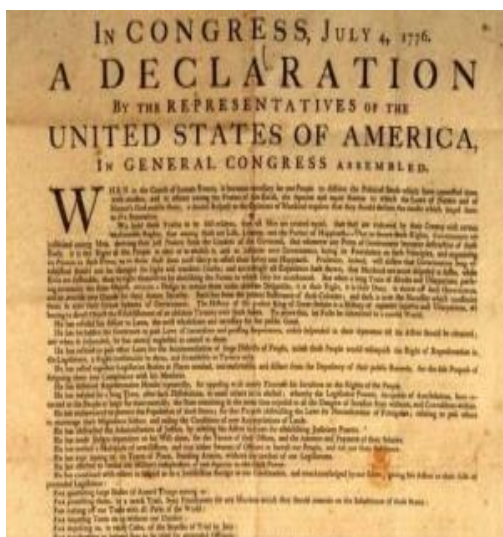

Magna Carta – хартія свобод Англії, дарована королем Джоном 15 червня 1215 року під загрозою громадянської війни та перевидана зі змінами у 1216, 1217 та 1225 роках. Проголошуючи суверена обмеженим верховенством права та документально підтверджуючи свободи, якими володіють «вільні люди», Magna Carta заклала основу людських прав в англо-американській юриспруденції.

15 червня 1215 року було погоджено документ, відомий як Статті баронів, і на ньому було поставлено велику печатку короля. Це стало текстом, з якого було вироблено проект хартії під час дискусій у Ранніміді (біля річки Темзи, між Віндзором і Стейнсом, тепер у графстві Суррей), а остаточний варіант Magna Carta був прийнятий королем і баронами 19 червня. Magna Carta була компромісом, але вона також містила важливі положення, спрямовані на проведення реформ у судовій та місцевій адміністрації.

До моменту перевидання 1225 року Magna Carta стала більш ніж форалізованим формулюванням загального права; це був символ у боротьбі проти гніту. Його стільки разів читали в судах графства по всій країні, що в пізніших документах згадувалися фрази, і щоразу, коли здавалося, що свобода опинилася під загрозою, люди говорили про хартію як про свій захист. Вплив Magna Carta в Англії – а згодом і в її колоніях – походив не від детального вираження феодальних відносин між лордом і підданим, а від більш загальних положень, у яких кожне покоління могло бачити свій захист. В Англії Петиція про право 1628 року та Закон Habeas Corpus 1679 року прямо поверталися до статті 39 хартії 1215 року. (<https://www.britannica.com/topic/Magna-Carta/Reissues-of-1216-1217-and-1225>)

Ідеї доктрини природного права, зокрема трьох її складників – свободи, рівності й власності — утворили фундамент, на якому ґрунтується доктрина й практика сучасного конституціоналізму. Ці ідеї відбилися в працях багатьох прогресивних мислителів Нового часу й Просвітництва, а також у перших конституційних актах англійської, американської та французької революцій. (*Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. Київ: Vaite, 2021. С.16).*

«Ми вважаємо за самоочевидні істини, що всіх людей створено рівними; що Творець обдарував їх певними невідбірними правами, до яких належать життя, свобода і прагнення щастя; що влада встановлюється між людьми на те, щоб забезпечувати ці права, а публічна влада походить із згоди тих, ким вони управляють; що в кожному випадку, коли якась форма правління стає згубною для такої мети, народ має право змінити або скасувати її і встановити нову владу, спираючись на такі принципи та організовуючи його владу в такі способи, які видаються народу найдоцільнішими для досягнення своєї безпеки і щастя»

Декларація прав людини і громадянина, одна з основних хартій людських свобод, що містить принципи, які надихнули Французьку революцію. Її 17 статей, прийнятих між 20 і 26 серпня 1789 року Національними зборами Франції, слугували преамбулою до Конституції 1791 року. Подібні документи слугували преамбулою до Конституції 1793 року (яка називалася просто Декларація прав людини). і до Конституції 1795 р. (перейменована Декларація прав і обов'язків людини і громадянина).

Основний принцип Декларації полягав у тому, що всі «люди народжуються і залишаються вільними та рівними в правах» (ст. 1), які конкретизувалися як права на свободу, приватну власність, недоторканність особи та опір гнобленню (ст. 2).

<https://www.britannica.com/topic/Declaration-of-the-Rights-of-Man-and-of-the-Citizen>

2.2. СУТНІСТЬ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ. ТИПИ (МОДЕЛІ) КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Методичні рекомендації

Опрацьовуючи це питання, доцільно виходити з плюралізму розумінь конституціоналізму, а також відсутності єдиного його бачення (єдиної дефініції), водночас, існує єдність відносно того, що конституціоналізм пов'язаний з обмеженням публічної влади.

Необхідно звернути увагу на існування різних рівнів конституціоналізму, точніше «етапів становлення», оскільки ні першого, ні другого рівня недостатньо для того, щоб стверджувати про наявність конституціоналізму.

Доволі умовними є і типи конституціоналізму, особливо в умовах глобалізації загалом та євроінтеграції, зокрема. Тому опрацювання питання типів конституціоналізму переважно має енциклопедичне призначення.

«Найпоширенішим є класичне визначення конституціоналізму як теорії й практики обмеження державної влади (державного правління) в інтересах громадського спокою (громадянського суспільства), захисту прав і свобод людини від державного свавілля. Проте є й інші, ширші підходи до інтерпретації поняття конституціоналізму: доповнення його класичної сутнісної риси – обмеження (самообмеження) державної влади іншими сутнісними ознаками – розподілом влади, парламентаризмом, виборчою системою, місцевим самоврядуванням, «здатними запобігти узурпації публічної влади й безвідповідальності перед індивідами і суспільством», судовим конституційним контролем як гарантією обмеження публічної влади й забезпечення прав та свобод людини тощо». (Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2021. С.19-20).

СУТНІСНІ
ХАРАКТЕРИСТИКИ
КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

народний суверенітет як основа конституціоналізму

найвища сила конституції

здійснення влади відповідно до конституції

закріплення інституту виборів

гарантії людських прав

правовладдя

незалежність суддів

цивільний контроль за органами правопорядку та військовими підрозділами

судовий конституційний контроль

РІВНІ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

доктринальний: концептуальне оформлення ідей, теорій конституціоналізму

нормативний: нормативне закріплення положень конституціоналізму

фактичний: реалізація ідей і нормативних приписів у соціальному житті

ТИПИ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

американський

англійський

європейський

американський

західноєвропейський

ліберальний

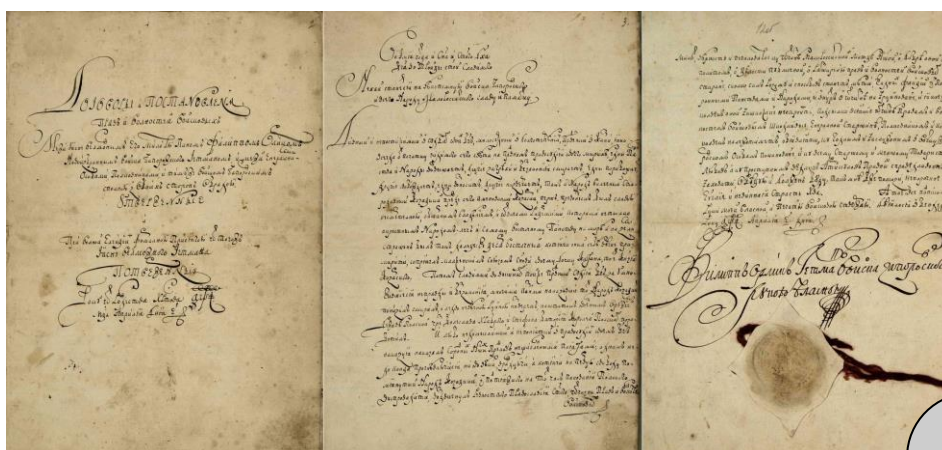
ліберально-демократичний

2.3. ГЕНЕЗА УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Методичні рекомендації

Вивчаючи це питання, доцільно не просто ознайомитися з назвами відповідних актів, а опрацювати їх на предмет закріплення тих положень, що характеризують конституціоналізм, вказують на обмеження публічної влади. При цьому слід пам'ятати і про рівні конституціоналізму. А відтак, самого лише закріплення цих положень (наявність відповідного нормативного акту) не вказує на наявність конституціоналізму – необхідною є і реалізація цих норм і відповідних ідей. Тому доцільно згадати історичні аспекти розвитку української державності (у контексті наведених у розділі нормативно-правових актів).

Зазвичай при висвітленні цього питання згадується і Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін. Затверджені при вільному обранні формальною присягою від того ж Ясновельможного Гетьмана. Підтверджені 5 квітня 1710 року від Різдва Христового (відомі під назвою «Конституція Пилипа Орлика»). Наголосимо, що йдеться більш про цю «Конституцію» саме як історичне джерело, у якому викладено окремі ідеї, що відображають явище конституціоналізму.

У самодержавних державах зберігається такий хвалений і суспільно корисний лад, за якого завжди, і під час війни, і в мирний час, приватно та публічно проводяться ради щодо загального добра Вітчизни, на яких самі самодержці, присутні на них, не забороняють свої рішення міністрам та радникам піддавати обговоренню та ухваленню. ... У Війську Запорізькому при гетьманах відповідно до давніх прав та вольностей він неодмінно зберігався, але деякі гетьмани Війська Запорізького, привласнивши собі несправедливо та протиправно владу самодержавну, самовладно узаконили таке право - як хочу, так і велю. Через таке самодержавство, непритаманне гетьманському уряду, у Вітчизні та у Війську Запорізькому значно зросли порушення прав та вольностей, розорення, народний тягар, насильні та підкупні урядами військовими розпорядження, а відтак зростала зневага до генеральної старшини, полковників та значного товариства.

АКТ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року,

- продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні,
- здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто

**ПРОГОЛОШУЄ
НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ**

та створення самостійної української держави — **УКРАЇНИ.**

Територія України є неподільною і недоторканою.

Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України. Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення.

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ.

24 серпня 1991 року.

ПОСТАНОВА ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ПРО ПРАПОР УКРАЇНИ

Президія Верховної Ради України постановляє:

До прийняття Конституції України дозволити в протокольних заходах використовувати синьожовтий прапор.

Голова Верховної Ради України
Л. КРАВЧУК.

м. Київ

18 вересня 1991 року.

ЗАЯВА

НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ ТА
НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ СРСР ВІД УКРАЇНИ

Ми, народні депутати України і народні депутати СРСР від України, висловлюємо свою рішучу підтримку прийнятого Верховною Радою України Акта про державну незалежність і закликаємо всіх громадян України сказати «Так» незалежній Українській державі під час проведення 1 грудня 1991 року Всенародного референдуму.

Вважаємо це патріотичним обов'язком і справою честі кожної людини, хто називає Україну своєю Батьківщиною.

Прийнято 20 вересня 1991 року.

ГЛОСАРІЙ

Magna Carta

документ, що гарантував політичні свободи, який було підписано англійським королем 1215 року під тиском баронів. Проголошуючи суверена підпорядкованим верховенству права та документально підтверджуючи свободи, якими володіють «вільні люди», забезпечила основу індивідуальних прав в англо-американській юриспруденції.

Акт проголошення незалежності України

нормативний акт, прийнятий 24 серпня 1991 року, яким проголошено незалежність України, створення держави України

Декларація про державний суверенітет України

нормативний акт, прийнятий 16 липня 1990 року, яким проголошено державний суверенітет України

Конституціоналізм

категорія, якою позначають обмеження публічної влади, гарантування людських прав, недопущення свавілля органів публічної влади

Публічна влада

публічно-політичні відносини панування і підкорення між суб'єктами, що спираються на державний примус
(https://uk.wikipedia.org/wiki/Державна_влада)

Контрольні запитання і завдання

Контрольні запитання

1. Що таке конституціоналізм?
2. Яке значення має Magna Carta у контексті конституціоналізму?
3. Що Ви знаєте про французьку Декларацію прав людини і громадянина?
4. Назвіть положення, що характеризують конституціоналізм.
5. Яка сутність конституціоналізму?
6. Назвіть рівні конституціоналізму.
7. Які типи конституціоналізму наводяться у правничій літературі?
8. Яке значення мають «Договори і постанови прав і свобод військових ...» у контексті конституціоналізму?
9. Яке значення мають універсали УЦР у контексті конституціоналізму?
10. Чи вказує наявність конституції на існування в державі конституціоналізму?

Контрольні завдання

1. Проаналізуйте «Договори і постанови прав і свобод військових...» та наведіть ті положення, що відображають теорію конституціоналізму.
2. Дайте аргументовану відповідь на питання про те, наскільки можна вести мову про конституціоналізм в Україні (у контексті рівнів конституціоналізму)?

РОЗДІЛ 3. КОНСТИТУЦІЯ – ОСНОВНЕ ДЖЕРЕЛО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Джерела конституційного права.

Поняття конституції. Класифікація конституцій.

Правовий захист конституції.

Загальна характеристика Конституції України.

Після вивчення цієї теми Ви зможете:

- 1) назвати 11 джерел конституційного права;
- 2) навести визначення конституції та назвати 5 ознак конституції;
- 3) охарактеризувати чотири функції конституції;
- 4) назвати 4 види конституцій;
- 5) охарактеризувати Конституцію України.

Ключові терміни: жорстка конституція, конституція, неписана конституція, номінальна конституція, фіктивна конституція.

Додаткова література до вивчення теми:

1. Водяніков О.Ю. Конституція і революція: анатомія установчої влади. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПОЛІЛОГ. 20 років Конституції України: суспільство і влада в конституційному процесі. Збірка тез міжнародної науково-практичної конференції – Київ.: ВАІТЕ, 2016. С. 15-69.
2. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2021. 528 с.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення "на наступній черговій сесії Верховної Ради України", яке міститься у статті 155 Конституції України від 15 березня 2016 року № 1-рп/2016.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо внесення змін до Конституції України від 9 червня 1998 року № 8-рп/98.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі про набуття чинності Конституцією України від 3 жовтня 1997 року № 4-зп.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України від 30 вересня 2010 р. № 20-рп/2010.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі від 16.04.2008 р. №6-рп/2008.

Рекомендовані до перегляду відео:

1. Конституція України. Неочевидні історії з-за лаштунків з Олександром Марусяком. <https://www.youtube.com/watch?v=M7zTSYjO-xc>

Методичні рекомендації до вивчення теми

Вивчення навчальних джерел за цією темою потребує критичного сприйняття, зважаючи на наступне. Панування юридичного позитивізму призводило до ототожнення права та закону; закон сприймався як єдина форма права, без закону не існувало і права. Саме тому будь-який прескриптивний текст (указ Президента, постанова Кабінету Міністрів, навіть накази міністерств) розглядався як джерело конституційного права (згадаємо у цьому аспекті попередню тему: за таких умов не міг існувати конституціоналізм). Водночас, і конституція, і інші джерела конституційного права є тими явищами, що обмежують публічну владу, встановлюють межі її діяльності.

Більш того, і сама конституція в умовах юридичного позитивізму розглядається як результат волевиявлення органу публічної влади. При цьому, хоча і вказується на те, що це «Основний закон», вважається, що він має переважно декларативне значення, норми цього Закону потребують деталізації у поточному законодавстві. Однак, конституцію необхідно розглядати як суспільний договір, як акт установчої влади народу. Саме таке розуміння конституції власне західній правовій культурі.

Конституція України ... за своєю юридичною природою є актом установчої влади, що належить народу. Установча влада по відношенню до так званих встановлених влад є первинною: саме в Конституції України визнано принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову (частина перша статті 6) та визначено засади організації встановлених влад, включно законодавчої. Прийняття Конституції України Верховною Радою України означало, що у даному випадку установча влада була здійснена парламентом. (*Рішення Конституційного Суду України від 3 жовтня 1997 року № 4-зп/1997*)

3.1. ДЖЕРЕЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Методичні рекомендації

Зазвичай викладення цієї теми здійснюється через призму юридичного нормативізму, обмежуючись окресленням письмових джерел – нормативно-правових актів та нормативних договорів. Доволі рідко вказується на конституційний звичай, прецедент як джерело конституційного права. Переважно не називаються принципи як джерело конституційного права (детальне висвітлення принципів конституційного права наведене в наступному розділі посібника).

В умовах визнання як напряду розвитку України розбудови правової держави, визнання правовладдя обумовлюють переоцінку таких підходів до висвітлення джерел конституційного права. Не можна зводити їх лише до законодавства та міжнародних договорів.

Доречно також наголосити, що вивчаючи це питання необхідно знову повернутись до проблеми співвідношення конституційного та міжнародного права, що дозволить глибше зрозуміти особливості конституційно-правової сфери.

Особливу увагу слід приділити вивченню конституції як джерела конституційного права. Однак, слід розуміти, що роль конституції не обмежується лише тим, що вона є основним джерелом національного права.

Доцільно розглянути це питання через призму теми про форми права, що вивчається в межах дисципліни загальної теорії права.

Необхідно також вказати, що наведена класифікація законів є доволі умовною і застосовується переважно в межах континентальної системи права.

ДЖЕРЕЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

**Декларації про державний суверенітет;
Декларації прав людини;
Акти проголошення незалежності**

конституція

конституційні закони

органічні закони

звичайні (ординарні) закони

міжнародні договори

парламентські регламенти

окремі акти глави держави та уряду

конституційні судові прецеденти

конституційні звичаї

конституційні принципи

ДЖЕРЕЛА АНГЛІЙСЬКОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

(за даними сайту провідного світового постачальника правової та регуляторної інформації

<https://www.lexisnexis.co.uk/legal/guidance/sources-of-constitutional-law>

Британська конституція є неписаною в тому сенсі, що вона не походить від єдиного конституційного тексту. Вона включає різноманітні письмові та неписемні джерела. Окрім основних письмових джерел права в Англії та Уельсі, законодавства (яке також включає принципи міжнародного права та права прав людини) і загального права, конституція походить від двох додаткових неписаних джерел: прерогатив (the prerogative) та конституційних конвенцій (constitutional conventions). Крім того, згідно з однією з теорій, основний або переважаючий принцип нашої конституції, парламентський суверенітет, має своє джерело в політичних фактах, а не в законі.

Джерела конституційного права:

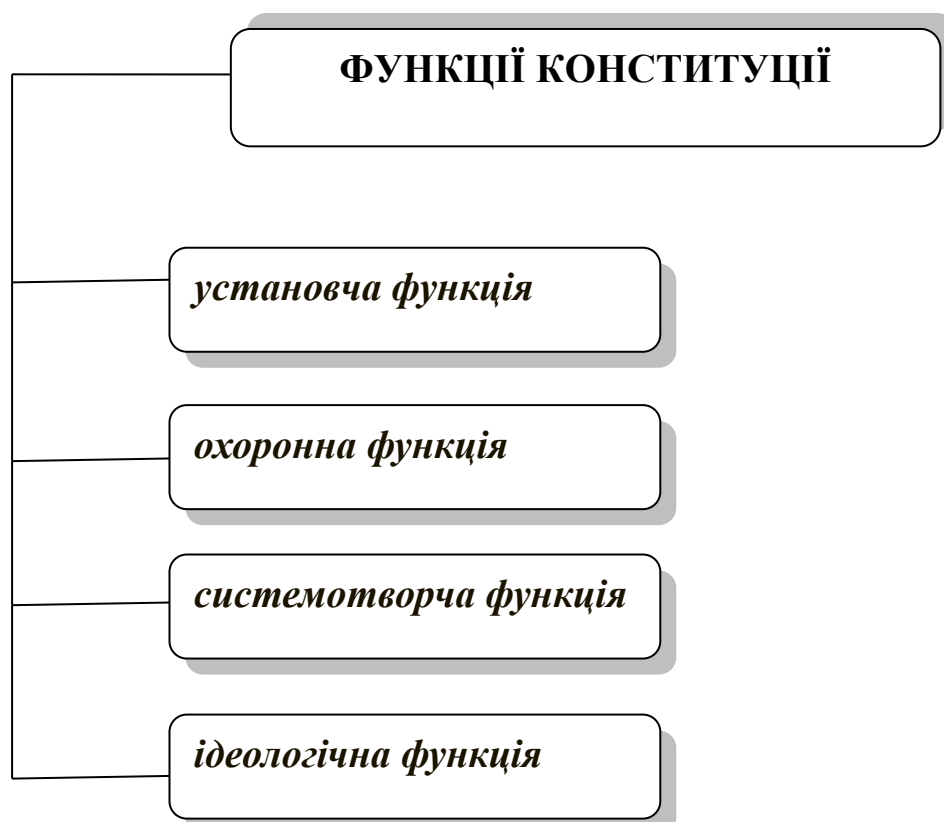
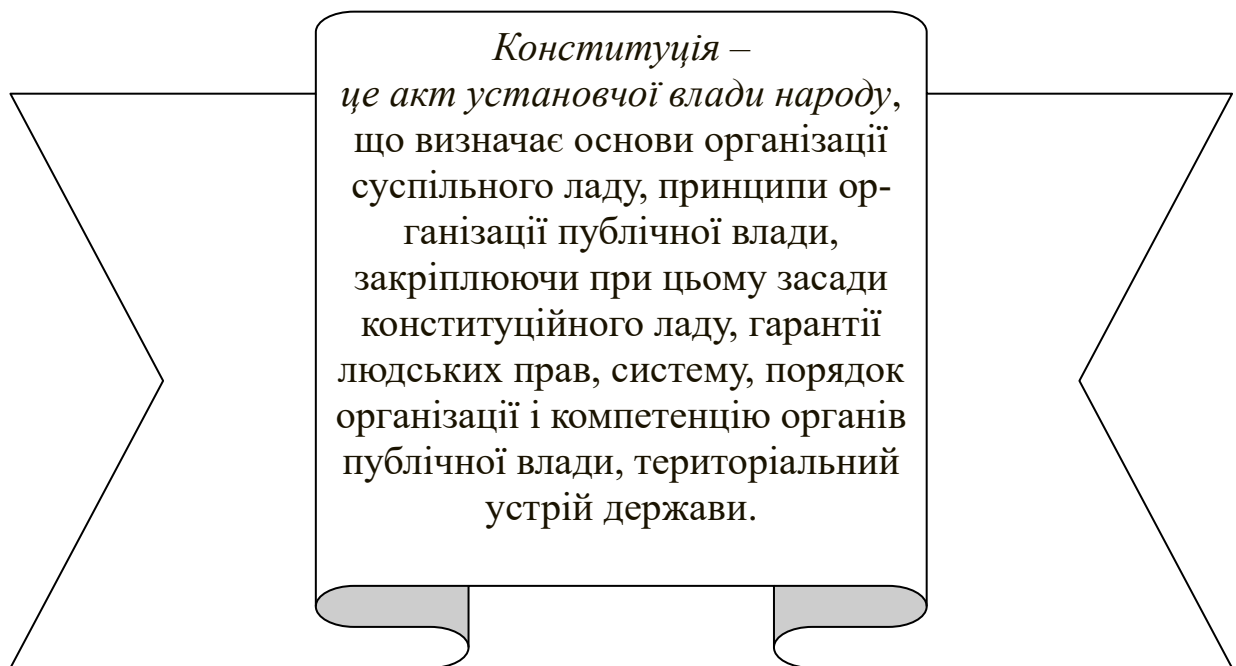
- Законодавство
- Конституційні права та принципи
- Прецедентне право
- Міжнародне право та право прав людини
- Договори, інкорпоровані законом
- Некорпоровані договори
- Міжнародне звичаєве право
- Прерогативні повноваження
- Конституційні конвенції.

3.2. ПОНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ. КЛАСИФІКАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙ

Методичні рекомендації

Вивчаючи це питання, необхідно акцентувати увагу на розумінні конституції, сформованому в межах західної правової культури, яка не сприймає конституцію суто як основний закон. Конституція (від лат. – устанавлення, устрій) є актом реалізації установчої влади народу. Саме тому зазвичай устанавлюються особливі вимоги до зміни конституції, устанавлюється підвищена охорона її положень. І саме тому конституція, у першу чергу, стосується питань ключових питань організації життя суспільства, організації та здійснення державної влади, відносин влади та населення тощо.

Сприйняття конституції суто як закону спотворює сутність цього явища, вказуючи, що саме влада сама для себе визначає межі діяльності, сама себе обмежує, сама ж може внести зміни до цього акту тощо. До того ж, такий підхід, опосередковано вказує, що конституція адресується у першу чергу народу, а не владі. Що не відповідає дійсності. Насправді, конституція, виступаючи актом реалізації установчої влади народу, саме і передбачає, що народ уповноважує публічну владу, надає їй повноважень діяти відповідним чином, встановлює межі діяльності публічної влади тощо. Тому доволі дивним є виокремлення серед різновидів конституцій так званих октройованих, тобто подарована владою народу. Виокремлюються також номінальні та фіктивні конституції, які є або антидемократичними (заперечуючи положення конституціоналізму), або фактично не реалізуються і не мають на меті обмеження публічної влади. У сучасних умовах (виходячи з теорії конституціоналізму) навряд чи доцільно розглядати такі акти як конституції.

ЮРИДИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ КОНСТИТУЦІЇ

має установчий, програмний та ідеологічний характер

має найвищу юридичну силу

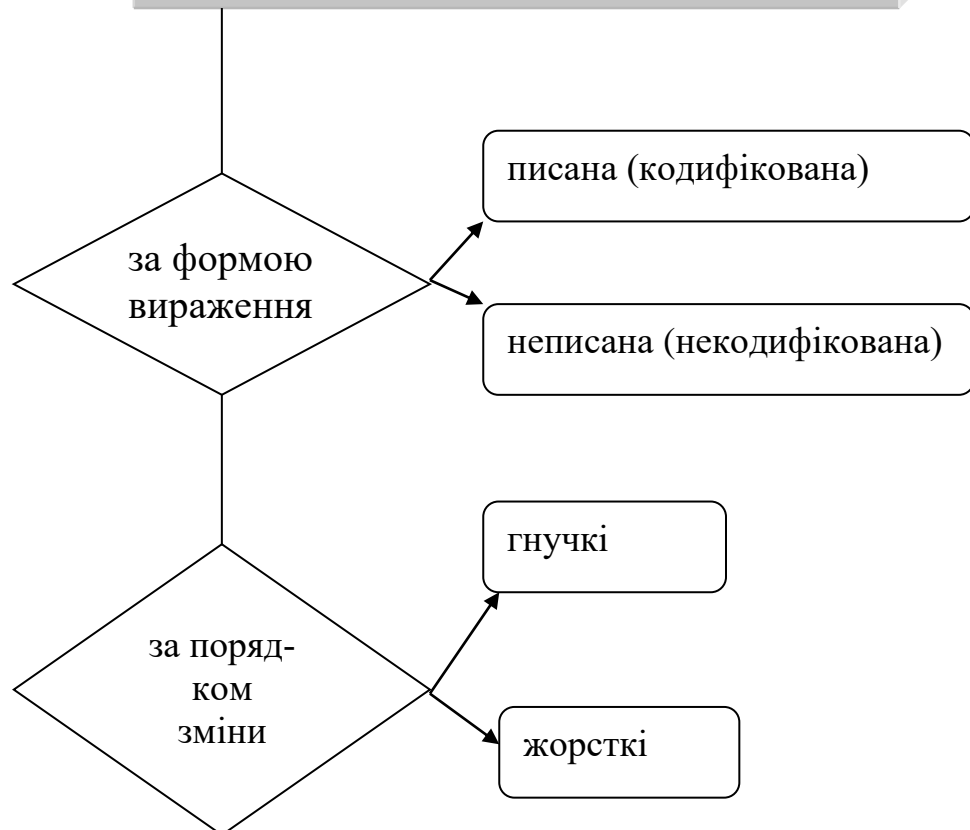
має підвищену стабільність і високий рівень захисту з боку держави

має специфічний предмет правового регулювання

виступає юридичним підґрунтям поточного законодавства

«У конституціях не тільки закріплюють фундаментальні засади, на яких базуються найважливіші суспільні відносини в державі й утверджується стабільний конституційно-правовий порядок, вони також є визначальним юридичним інструментом обмеження державної влади — однієї з основних ознак конституціоналізму». (*Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2021. С. 75*).

КЛАСИФІКАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙ

«Номінальні, або формальні конституції — це конституції, які лише називають конституціями. Вони навіть не претендують на те, щоб стати справжніми конституціями, оскільки їхній зміст не відповідає елементарним вимогам конституціоналізму, виправдовуючи систему необмеженої й неконтрольованої влади, хоч їхні положення й реалізують на практиці»

(Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2021. С. 76).

«Фіктивні, або фасадні конституції — це конституції, тексти яких не тільки за формою, а й часто за змістом важко відрізнити від справжніх конституцій. Проте їхні положення не реалізують у реальному житті, оскільки їх нічим не гарантують. Такі конституції ухвалюють лише для збереження фасаду політичного режиму»

(Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2021. С. 76).

3.3. ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЇ

Методичні рекомендації

Зважаючи на важливу соціальну роль конституції, на її природу, вона підлягає особливому захисту. Тому опрацювання цього питання вимагає вивчення існуючих засобів захисту конституції.

Зверніть увагу, що одним із інститутів правового захисту конституції є діяльність органів конституційної юстиції (в Україні – це Конституційний Суд України), що є предметом розгляду окремої теми. Окрім цього, інші засоби захисту певною мірою будуть висвітлені у відповідних темах навчальної дисципліни.

Доцільно проаналізувати наведені засоби правового захисту конституції у контексті їх використання в практиці функціонування української держави.

«Правовий захист конституції – це система правових засобів і способів забезпечення непорушності правових цінностей і принципів, які складають сутність змісту забезпечення легітимності втручання публічної влади в приватну автономію індивіда з метою забезпечення суспільного блага»

(Савчин М. ТЕМА 3. ЮРИДИЧНА СИЛА КОНСТИТУЦІЇ. URL https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20104/1/3_юрдична%20сила%20конституції.pdf) .

ЗАСОБИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЇ (за М. Савчиним)

право на опір тиранії

арбітраж глав держави

визнання неконституційними та розпуск
політичних партій

парламентський контроль

встановлення факту зловживання консти-
туційними правами та їх позбавлення

діяльність конституційної юстиції

імпічмент вищих посадовців

надзвичайні засоби (інститути надзвичайного,
воєнного стану, пряме президентське правління,
федеральне втручання тощо)

4.3. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Методичні рекомендації

Вивчення цього питання передбачає опрацювання тексту Конституції України. Водночас, доцільно також проглянути письмові та відеоматеріали щодо прийняття Конституції України, її зміни, що дозволить більш глибоко розуміти особливості окремих положень.

Доцільно поміркувати щодо реалізованості положень Конституції України, її сприйняття як публічною владою, так і народом. При цьому пропонується, серед іншого, ознайомитись з результатами соціологічних опитувань громадян щодо знання Конституції (наприклад, за наступним посиланням: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2728700-bils-ak-polovina-ukrainciv-ne-citali-konstituciu.html> та <https://izbirkom.org.ua/news/politika-8/2021/ukrayinci-ne-chitali-konstituciyu-ale-vimagayut-zmin-do-neyi/>).

Необхідно детально опрацювати розділ XII Конституції України.

**Прийнята на п'ятій сесії
Верховної Ради України
28 червня 1996 року**

СТРУКТУРА КОНСТИТУЦІЇ

Розділи	Назва	Статті
	Преамбула	
I	Загальні засади	1—20
II	Права, свободи та обов'язки людини і громадянина	21—68
III	Вибори. Референдум	69—74
IV	Верховна Рада України	75—101
V	Президент України	102—112
VI	Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади	113—120
VII	Правосуддя	124—131 ² (у тому числі 129 ¹ , 130 ¹ , 131 ¹)
VIII	Територіальний устрій України	132—133
IX	Автономна Республіка Крим	134—139
X	Міське самоврядування	140—146
XI	Конституційний Суд України	147—153 (у тому числі 148 ¹ , 149 ¹ , 151 ¹ , 151 ²)
XII	Внесення змін до Конституції України	154—159
XIII	Прикінцеві положення	160—161
XIV	Перехідні положення	пункти 1—13, 15—16 ¹

«Конституція України відбиває загальні родові риси, властиві природі нормативно-правового акта цього виду. Це єдиний кодифікований акт ... За способом ухвалення Конституція України є народною, за часом дії — постійною (а не тимчасовою, перехідною, як вважають окремі вітчизняні конституціоналісти), за порядком внесення змін — жорсткою.

Складніше із класифікацією Конституції України за критерієм її зв'язків з дійсністю. На жаль, беззастережно зарахувати її до гарантійних конституцій, де фактичний її стан відповідає юридичному, нині зарано». (*Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І Козюбри. Київ: Ваіте, 2021. С. 80-81*).

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

Стаття 8.

Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

...

Стаття 161. День прийняття Конституції України є державним святом - Днем Конституції України.

ГЛОСАРІЙ

Жорстка конституція

різновид конституції за порядком внесення змін, що передбачає особливий (більш жорсткий) порядок у порівнянні з внесенням змін в закони.

Конституція

це акт установчої влади народу, що визначає основи організації суспільного ладу, принципи організації публічної влади, закріплюючи при цьому засади конституційного ладу, гарантії людських прав, систему, порядок організації і компетенцію органів публічної влади, територіальний устрій держави

Неписана конституція

різновид конституції за формою вираження, що характеризується відсутністю єдиного акту, що розглядається як конституція

Номінальна конституція

така конституція, зміст якої не відповідає вимогам конституціоналізму, передбачає систему необмеженої й неконтрольованої влади; положення таких конституцій реалізують на практиці

Фіктивна конституція

конституція, положення якої не реалізуються у суспільних відносинах, їх ухвалюють суто для декларативних політичних цілей

Контрольні запитання і завдання

Контрольні запитання

1. Як Ви розумієте поняття «джерела конституційного права»?
2. Що таке конституція?
3. Які Ви можете назвати джерела конституційного права?
4. Назвіть положення, що характеризують поняття конституції.
5. Які функції виконує конституція?
6. Наведіть дефініцію номінальної конституції.
7. Наведіть дефініцію фіктивної конституції.
8. Які можна виокремити види конституцій за формою вираження?
9. Якою є Конституція України за порядком внесення змін до неї?
10. Як Ви розуміє положення, що норми Конституції України є нормами прямої дії?

Контрольні завдання

1. Виходячи з ознак Конституції та її розуміння як акту установчої влади народу, дайте обґрунтовану відповідь на питання: чи можна *Pacta et Constitutiones legum libertatumque exercitus zaporoviensis* («Договори і постанови прав і свобод військових ...») називати першою українською Конституцією?
2. У 2019 році до преамбули Конституції України було внесено зміни. Розділ XIII Конституції не передбачає особливої процедури (поширеного захисту) внесення змін до преамбули. Якою має бути, на Вашу думку, процедура внесення змін до преамбули?
3. Опрацюйте розділ XII Конституції України і складіть схему щодо порядку внесення змін до Конституції України.

РОЗДІЛ 4. ПРИНЦИПИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Поняття принципів конституційного права.

Класифікація принципів конституційного права.

Зображення взято з сайту <http://www.pidpnyetec.com/useful/management/father-of-management-henri-faiol/>

Після вивчення цієї теми Ви зможете:

- 1) наводити дефініцію принципів конституційного права;
- 2) навести як мінімум 6 ознак принципів конституційного права та розкрити зміст цих ознак;
- 3) охарактеризувати чотири групи принципів конституційного права.

Ключові терміни: національні принципи конституційного права, правосімейні принципи конституційного права; принципи конституційного права, універсальні принципи конституційного права; цивілізаційні принципи конституційного права.

Додаткова література до вивчення теми:

1. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2021. 528 с.
2. Козюбра М.І. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. Право України. 2017. №11. С. 142-164.
3. BVerfG, Leitsätze zum Urteil des Ersten Senats vom 15. Februar 2006 - 1 BvR 357/05 - URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2006/02/rs20060215_1bvr035705.html
4. BVerfG, Leitsätze zum Beschluss des Ersten Senats vom 24. März 2021. 1 BvR 2656/18, 1 BvR 78/20, 1 BvR 96/20, 1 BvR 288/20, (Klimaschutz). URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2021/03/rs20210324_1bvr265618.html

Рекомендовані до перегляду відео:

1. 4. Основоположні принципи і цінності конституційного порядку. <https://www.youtube.com/watch?v=-qXcu5cp9s4>
2. Культура законності: верховенство права, - лекція Сергія Головатого. <https://www.youtube.com/watch?v=VWDpc3gHnys>

Методичні рекомендації до вивчення теми

Переважно ця тема залишається невисвітленою у навчальній і науковій вітчизняній правничій літературі, фактором чого, багато у чому, є превалювання юридичного нормативізму, за якого принципи сприймаються суто як декларативні положення, які мають знайти подальше закріплення у нормах права (які мають визначити «механізм» їх реалізації).

Відтак, вивчення цієї теми передбачає опрацювання значного обсягу інформації задля розуміння змісту принципів конституційного права, їх правової природи. При цьому необхідно виходити з положень природного розуміння права.

Необхідно також усвідомлювати імпліцитний характер правничих принципів. Показовим у цьому аспекті є правовладдя (якщо його розглядати як принцип). Фактично відсутнє єдине визначення цього принципу, переважно його зміст розкривається через його складові, які не залишаються незмінними (тому це швидше явище динамічне, ніж статичне). Саме тому у багатьох національних законах, у яких закріплено верховенство права як принцип діяльності органів публічної влади, вказується, що його зміст розкривається у практиці Європейського суду з прав людини.

Доволі системно ця тема розкрита в підручнику «Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2021. 528 с.», який взятий нами за основу при висвітленні матеріалу теми.

4.1. ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Методичні рекомендації

Загальне розуміння принципів конституційного права було наведено вище (при визначенні системи конституційного права принципи права були вказані як елемент цієї системи та наведена дефініція цього поняття, а також принципи права були вказані як джерела конституційного права).

Вивчаючи це питання, здобувачі вищої освіти більш глибоко зрозуміють зміст поняття принципів конституційного права, ознайомляться з тими положеннями, що характеризують ці принципи.

Слід вказати, що питання принципів конституційного права, як і принципів права, для вітчизняної правничої науки є доволі складним; можна стверджувати, що національна юридична практика переважно не звертається до принципів права як до джерел права, більш того, доволі неоднозначним є і ставлення науковців до цього поняття та його ролі. Що, як було наголошено вище, обумовлено багато в чому превалюванням юридичного нормативізму.

У державах західної правової культури це питання є більш усталеним, зокрема, у контексті ролі та переліку принципів конституційного права.

Водночас, аналіз Конституції України дозволяє також виокремити ті положення, що характеризують зміст принципів конституційного права, що виокремлюються в американській та західноєвропейській правничій практиці.

«Принципи права – це не порада, не рекомендація; вони вимагають обов’язкового та повного втілення в соціальній практиці. Грубе та систематичне порушення, ігнорування їх вимог не просто завдає шкоди окремим суспільним відносинам, але й підриває основи правопорядку» (Кучук А. М. *Принципи права : необхідність зміни вітчизняної наукової юридичної парадигми. Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі: зб. наук. ст. за матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 19 квітня 2018р.). Житомир : О. О. Євенок, 2018. С. 42–44).*

«Складові законодавства взаємно узгоджуються не стільки завдяки всеосяжному плану, скільки через послідовне застосування загальних принципів до вирішення окремих проблем – принципів, які часто навіть не сформульовані явно, а всього лише мають на увазі в ужитих конкретних заходах»»

А. Хайек

«якщо окремі кроки не направляються системою взаємопов’язаних принципів, результатом, швидше за все, буде придушення особистих свобод»

А. Хайек

Ознаки принципів права

нормативність: принципи є важливим засобом упорядкування суспільних відносин: визначаючи правила поведінки, вони регулюють поведінку людини. Ці правила поведінки є загальними, а не персоніфікованими й розраховані на неодноразову реалізацію;

ідеологічність: вони, як і право загалом, є формальною сутністю свідомості, що здійснює ідейний, інформаційно-виховний вплив загального характеру. Однак, це не будь-які ідеї, а тільки ті, що відображають справедливість, рівність, мають тісний зв'язок з мораллю;

об'єктивність та стабільність: вони відображають об'єктивні закономірності розвитку суспільства, відповідних суспільних відносин. Тому за своєю філософською та соціальною природою є категорією об'єктивною. Принципи права діють протягом певного, відносно тривалого часу;

імперативність: принципи права – це не порада, не рекомендація: вони вимагають обов'язкового й повного втілення в соціальній практиці. Грубе та систематичне порушення, ігнорування їх вимог не просто завдає шкоди окремим суспільним відносинам, а й підриває основи всього правопорядку;

Ознаки принципів права подано за: Загальна теорія права: навч.-метод. посіб. / О.О. Орлова, А.М. Кучук, О.В. Мінченко Суми, 237 с.

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИНЦИПІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

об'єктивність – їх існування є наслідком розвитку суспільних відносин, а не волевиявлення окремих суб'єктів

нормативність – виступають регулятором конституційних правових відносин

загальна значимість – поширюють свою дію на суб'єктів конституційного права та є загальними зобов'язаннями для всіх суб'єктів

високий рівень абстрактності – є загальними орієнтирами побудови і функціонування конституційного устрою

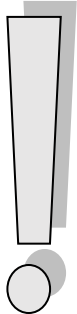
імперативність – мають найвищий рівень імперативності

установчий характер – визначають основи державного устрою, а також підґрунтям галузевих принципів права

високий рівень стабільності – є найбільш стабільними у порівнянні з нормами конституційного права

**ПРИНЦИПИ
КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА –**
фундаментальні, основоположні ідеї, беззастере-
жні вимоги, що визначають зміст та спрямова-
ність царини конституційного права

«Як і конституційне право, його принципи — явище багатогранне, багаторівневе й багатовимірне. Вони мають різні форми. Їхня інституціоналізація, тобто закріплення в конституціях й інших нормативних актах конституційного змісту, безумовно, є одним із найнадійніших і найрезультативніших способів надання юридичної сили принципам. Проте принципи конституційного права не можуть бути зведені до зовнішньо виражених знакових форм — текстів конституції та інших нормативних актів конституційного змісту, що існують незалежно від суб'єкта — людини, як і саме конституційне право — до замкнутої, логічно несуперечливої системи норм, сформульованих у конституції, законах й інших державних нормативних актах, з якої за допомогою логіко-формального аналізу (індукції чи дедукції) можна вивести відповідний принцип або правозастосовне рішення. Це не що інше як ілюзія, спричинена юридичним позитивізмом і надмірним раціоналізмом у підходах до розуміння природи принципів права взагалі й принципів конституційного права зокрема» (Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2021. С.97.).

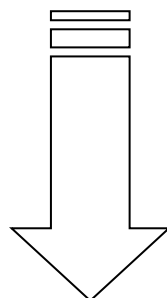
«Саме люди за своєю природою наділені всіма повноваженнями та законодавчою владою створювати та змінювати публічну владу, конституції, хартії та закони. Це положення настільки фундаментальне, що воно відоме як **Перший принцип управління**».

(http://www.ncid.us/first_principle)

У американській системі права відзначається, що «Конституція базується на семи основних принципах. Це народний суверенітет, обмеження влади, поділ влади, федералізм, система стримувань і противаг, республіканізм і індивідуальні права»

(<https://www.iowacityschools.org/cms/lib/IA01903939/Centricity/Domain/1192/Goals%20and%20Principles%20Chapter%202017-18.pdf>)

Нижче ми їх висвітлимо (за наведеним джерелом), окрім федералізму, виходячи з унітарності України. Наголосимо, що ці положення в Сполучених Штатах спрямовані до учнів (тому кожен учень знає про принципи конституційного права).

Народний суверенітет. Творці Конституції жили в часи, коли монархи стверджували, що їх влада походить від Бога. Преамбула, у якій йдеться про «ми, народ», відображає нову революційну ідею: публічна влада отримує повноваження від народу. Цей принцип, відомий як народний суверенітет, передбачає, що люди мають право змінювати або знищити публічну владу.

Вище ми вказували на *Перший принцип управління*.

Відповідно до ст. 5 Конституції України: Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Ніхто не може узурпувати державну владу.

Обмеження влади. Колоністи жили під суворим правлінням короля. Щоб уникнути такої тиранії в новій державі, творці передбачили обмеження влади Конституцією. За обмеженого правління публічна влада має лише повноваження, надані їй Конституцією. Органи влади повинні дотримуватися закону.

Відповідно до ст. 19 Конституції України: Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Відповідно до ч. 2 ст. 6 Конституції України: Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України.

Поділ влади. Щоб ще більше обмежити державну владу, творці передбачили поділ влади. Конституція поділяє владу на три гілки. Конгрес, або законодавча гілка влади, ухвалює закони. Виконавча влада на чолі з Президентом виконує закони. Судова гілка влади, що складається з судів, пояснює та тлумачить закони.

Відповідно до ч. 1 ст. 6 Конституції України: Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Стимування та противаги. Система стимувань і противаг захищає від зловживання владою. Кожна гілка влади має повноваження контролювати або обмежувати дії двох інших.

Відповідні положення Конституції України будуть розглянуті при висвітленні питання діяльності відповідних інституцій

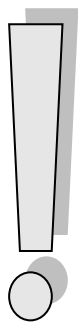
Республікалізм. Конституція передбачає республіканську форму правління. Замість того, щоб брати безпосередню участь в управлінні державою, громадяни обирають представників для виконання їх волі. Отримавши посаду, представники голосують на власний розсуд. Однак вони повинні залишатися відкритими для населення.

Відповідно до ст. 5 Конституції України: Україна є республікою.

Людські права. Конституція захищає людські права і основоположні свободи, які публічна влада погоджується захищати.

Відповідно до ст. 3 Конституції України: Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Зверніть увагу, що наведений перелік принципів не є вичерпним. Так, наприклад, не вказано правовладдя, принцип рівності та недискримінації та ін.

Додамо, що частина наведених положень, наприклад, народовладдя є і конституційними цінностями.

4.2. КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИНЦИПІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Методичні рекомендації

Зважаючи на нерозробленість тематики принципів конституційного права, відсутнє і єдине бачення видів цих принципів. При цьому, якщо і наводиться їх класифікація, то вона переважно зводиться до усталеного поділу правових явищ на загальні та спеціальні. Хоча, при цьому ті принципи, які наводяться як спеціальні, важко вважати такими.

До того ж, не можна не погодитись з тим, що «незалежно від використовуваних критеріїв класифікації принципів конституційного права, її прив'язують лише до характеристики національної системи конституційного права, зокрема конституційного права України» (*Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2021. С. 104*).

В умовах транснаціоналізації конституційного права, за сприйняття природно-правової теорії права та відмови від превалювання юридичного позитивізму означене питання потребує критичного осмислення. Тому вивчаючи це питання, доцільно детально аналізувати запропоновані авторами класифікаційні критерії та відповідно ті види конституційних принципів, що виокремлюються.

Найбільш виваженою та обґрунтованою видається класифікація принципів конституційного права на: універсальні принципи конституційного права; цивілізаційні принципи конституційного права; правосімейні принципи конституційного права; національні принципи конституційного права. (*Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2021. С. 106-131*)

ПРИНЦИПИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

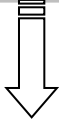
Універсальні принципи конституційного права.

«Загальнолюдськими, універсальними цінностями, спільними для всіх цивілізацій і правових систем є насамперед права людини» .

Принцип поваги до людської гідності й прав людини.

Принцип поділу влади.

Принцип верховенства права.

Цивілізаційні принципи конституційного права.

«Попри помітну універсалізацію низки з них, цивілізаційна специфіка принципів конституційного права зберігається й, без сумніву, зберігатиметься надалі».

«Серед цивілізаційних принципів конституційного права ісламських країн, що ґрунтуються на цих цінностях, визначальне значення належить принципам шаріату»

Правосімейні принципи конституційного права.

««Правова карта» сучасного світу доволі різнобарвна й охоплює низку об'єднаних схожими родинними рисами національних правових систем, які здебільшого прийнято іменувати «правовими сім'ями»»

«До основних принципів конституційного права романо-германської (континентальної) правової сім'ї, які значною мірою виражають її специфіку, належать:

- *принцип найвищої юридичної сили норм конституції, які є серцевиною правових систем, що належать до цієї сім'ї;*
- *принцип пріоритету закону над іншими джерелами права – доктриною, судовим прецедентом, звичаєм;*
- *принцип чіткої ієрархічності нормативних актів, що утворюють її систему;*
- *принцип спеціалізації в судовій системі, яка також часто спричинює полісистемність судових систем».*

Національні принципи конституційного права.

«Попри те, що думка про наявність загальних принципів конституційного права, притаманних конституційному праву кожної країни, доволі поширена, а у вітчизняній конституціоналістиці навіть панівна, пошук принципів конституційного права, специфічних для кожної окремої країни, є чи не найскладнішим завданням».

ГЛОСАРІЙ

Національні принципи конституційного права

різновид принципів конституційного права, які властиві суто національному конституційному праву

Правосімейні принципи конституційного права

різновид принципів конституційного права, які властиві конституційному праву держав, що системи права яких складають правову сім'ю (правову родину).

Принципи конституційного права

фундаментальні, основоположні ідеї, беззастережні вимоги, що визначають зміст та спрямованість царини конституційного права

Універсальні принципи конституційного права

різновид принципів конституційного права, які властиві людству, є загальнолюдськими

Цивілізаційні принципи конституційного права

різновид принципів конституційного права, які притаманні певній цивілізації

Контрольні запитання і завдання

Контрольні запитання

1. Розкрийте зміст поняття принципів конституційного права.
2. Що таке принципи конституційного права?
3. Як Ви розумієте принцип народного суверенітету?
4. Як Ви розумієте принцип обмеження влади?
5. Як Ви розумієте принцип поділу влади?
6. Як Ви розумієте систему стримувань і противаг?
7. Які Ви можете назвати види принципів конституційного права?
8. Назвіть універсальні принципи конституційного права.
9. Назвіть цивілізаційні принципи конституційного права.
10. Назвіть правосімейні принципи конституційного права.

Контрольні завдання

1. 16 січня 2014 року Верховною Радою України було прийнято низку диктаторських законів. Інформацію про це можете знайти в мережі Інтернет (для прикладу <https://www.youtube.com/watch?v=rlCcrGwZDi4>). Як Ви вважаєте, чи були при цьому порушені принципи конституційного права? Відповідь обґрунтуйте.

Перед виконанням завдання ознайомтесь з рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України „Про вищу освіту“ від 20 грудня 2017 року № 2-рп/2017 (додатково до завдання висловіть свою думку щодо цього рішення).

РОЗДІЛ 5. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЛАД І ЙОГО ЗАКРІПЛЕННЯ В КОНСТИТУЦІЇ

Поняття конституційного ладу.

Конституційний статус української мови як державної.

Політична система та її конституційно-правове регулювання.

Особливі юридичні стани: порядок введення та припинення дії.

Після вивчення цієї теми Ви зможете:

- 1) охарактеризувати конституційний лад;
- 2) розкрити зміст поняття державної мови;
- 3) вказати на роль української мови в українському державотворенні;
- 4) назвати і охарактеризувати 4 елементи політичної системи;
- 5) розкрити зміст права на спротив;
- 6) визначити особливість функціонування органів влади в умовах надзвичайного та воєнного станів.

Ключові терміни: воєнний стан, державна мова, конституційний лад, надзвичайний стан, право народу на спротив, політика.

Додаткова література до вивчення теми:

1. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2021. 528 с.
2. Даль Р. Поліархія: участь і опозиція.
3. Рішення Конституційного Суду України (справа про застосування української мови) від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99.
4. Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 року №6-рп/2005.
5. Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року № 1-р/2021.
6. Постанова Львівського окружного адміністративного суду м. Львів від 14 вересня 2015 р., справа № 813/4324/15 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/50789396>

Рекомендовані до перегляду відео:

1. Закон про мову - конституційний.
<https://www.youtube.com/watch?v=GvIHbmXksU>
2. Українська - державна.
<https://www.youtube.com/watch?v=np5ZfFQWR0o>

Методичні рекомендації до вивчення теми

Зазвичай ця тема викладається доволі догматично і схематично, без акцентування уваги на сутнісному аспекті положень. Надмірна увага приділяється схоластичному розмежуванню понять державного ладу, конституційного ладу, суспільного ладу тощо.

Водночас, ця тема набула особливої значимості для українського суспільства у 2014 році (особливо у лютому 2022 році) у зв'язку зі збройною агресією Росії щодо України та тимчасової окупації частини української території. Війна Росії спрямована саме проти конституційного ладу Української держави.

Необхідно детально і уважно опрацювати питання теми. Особливу увагу доцільно приділити питанню статусу української мови, опрацювати відповідне рішення Конституційного Суду України. Слід звернути увагу на правовий статус державної мови у державах західної Європи, особливо у Франції.

Значну увагу під час вивчення цієї теми необхідно приділити і проблематиці конституційного визначення засад політичної системи та, зокрема, ролі, функціям діяльності політичних партій.

Зважаючи на тривалий період введення надмірних карантинних обмежень (у межах протидії ковід), а також ведення оборонної війни обумовлюють доцільність детального вивчення конституційних засад особливих юридичних станів.

5.1. ПОНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ.

Методичні рекомендації

Доцільно нагадати про необхідність розгляду питання конституційного ладу через призму сучасного конституціоналізму і розуміння конституції як акту установчої влади народу, що і визначає засади конституціоналізму (що відображено і у відповідних принципах конституційного права), що ґрунтується на відповідних конституційних цінностях.

Чинником більш глибокого розуміння цього питання може бути аналіз диктаторського режиму Януковича та збройної агресії Росії з метою змін конституційного ладу Української держави.

Необхідно пам'ятати, що невід'ємними ознаками конституційного ладу є народний суверенітет, поділ влади, людські права, правовладдя та ін. В іншому випадку доцільно говорити не про конституційний, а про державний лад.

Відповідно, слід також розуміти, що наведені положення, які характеризують конституційний лад не носять суто національний (у нашому випадку – український) характер, Хоча і можуть бути особливості змісту відповідних конституційно-правових явищ. Наприклад, складовою конституційного ладу є і громадянство: одні держави можуть визнавати подвійне (потрійне і т.д.) громадянство, інші (у тому числі й Україна) – тільки єдине громадянство. Різним може бути і змістове наповнення (у контексті реалізації) окремих людських прав (показовим у цьому контексті є право на достатній життєвий рівень: для прикладу можна порівняти зміст цього права у межах Федеративної Республіки Німеччини та в Україні).

Зверніть увагу, що у Конституції України термін «конституційний лад» вживається тільки в трьох статтях:

ч. 3 ст. 5 Конституції:

«Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами»;

ч. 4 ст. 17 Конституції:

«Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності»;

ст. 37 Конституції:

«Утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються»

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЛАД -

система соціальних, у тому числі економічних і політико-правових відносин, які закріплюють спосіб організації держави, за якого визнаються та гарантуються права і основоположні свободи, реалізується правовладдя.

РОЗУМІННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ

цілісна система основних політико-правових, економічних і соціальних відносин, які встановлюються й захищаються конституцією та іншими конституційно-правовими нормами

спосіб (форма) організації держави, що закріплений в конституції

стан відносин (або порядок), що характеризує державу як конституційну, забезпечує підпорядкованість держави праву

Основні положення конституційного ладу у Конституції України (переважно відображені у розділі I Конституції України)

Стаття 1. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Стаття 2. Суверенітет України поширюється на всю її територію.

Україна є унітарною державою.

Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою.

Стаття 3. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

...

Стаття 4. В Україні існує єдине громадянство. Підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом.

Стаття 5. Україна є республікою.

Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Ніхто не може узурпувати державну владу.

Стаття 6. Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову....

Стаття 7. В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування.

Стаття 8. В Україні визнається і діє принцип верховенства права. ...

5.2. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ

Методичні рекомендації

Одним з важливих питань державотворення є питання державної мови. У період становлення національних держав ця тематика набула особливого значення, переважно не спричиняючи соціальних дискусій. Для українського суспільства питання мови постало не так у момент проголошення незалежності Української держави, як через 23 роки після її проголошення, набувши свого апогею у 2022 році з початком повномасштабної збройної агресії Росії щодо України. Одним з обґрунтувань воєнних дій агресор використав саме мовний фактор. І хоча цей аргумент був безпідставним, саме на ньому наголосив російський президент. Наголосимо, що за російською доктриною сфера інтересів Росії закінчується територією послуговування населення російською мовою.

Додамо, що питання статусу української мови перманентно використовувалось суб'єктами політичної діяльності переважно у період виборів до органів державної влади та місцевого самоврядування (зокрема, для маніпулювання виборцями).

Відповідно до положень Конституції України державною мовою в Україні є українська. При цьому відповідно ч. 2 ст. 10 Конституції України «Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України». Відзначимо, що на наше переконання органи публічної влади переважно не виконували (неналежно виконували) наведений конституційний припис. Підтвердженням чого є стан функціонування української мови в Україні.

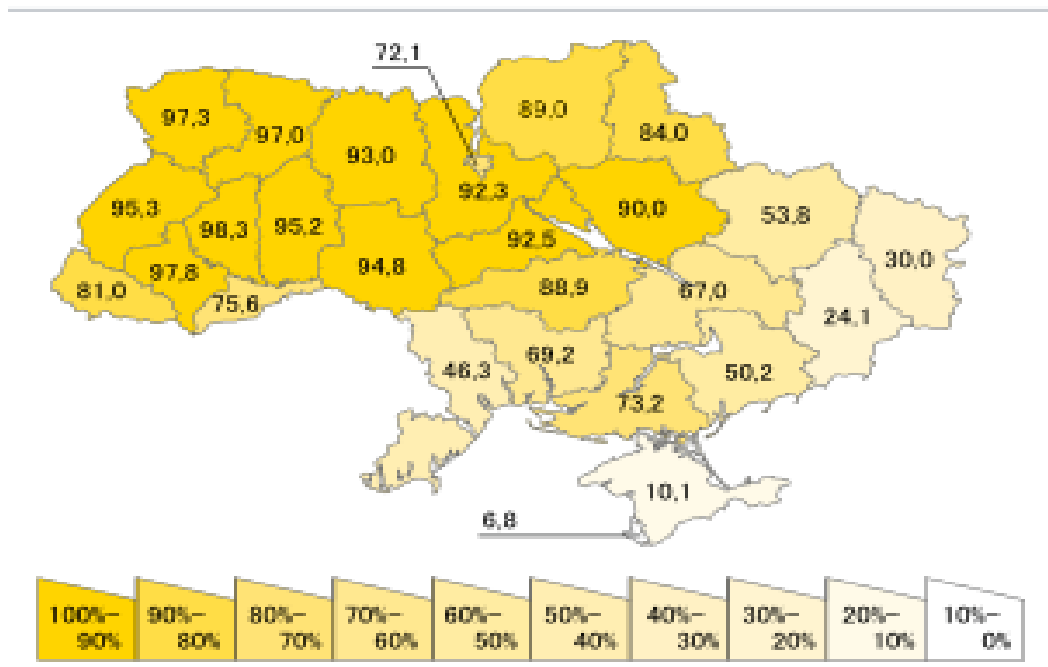
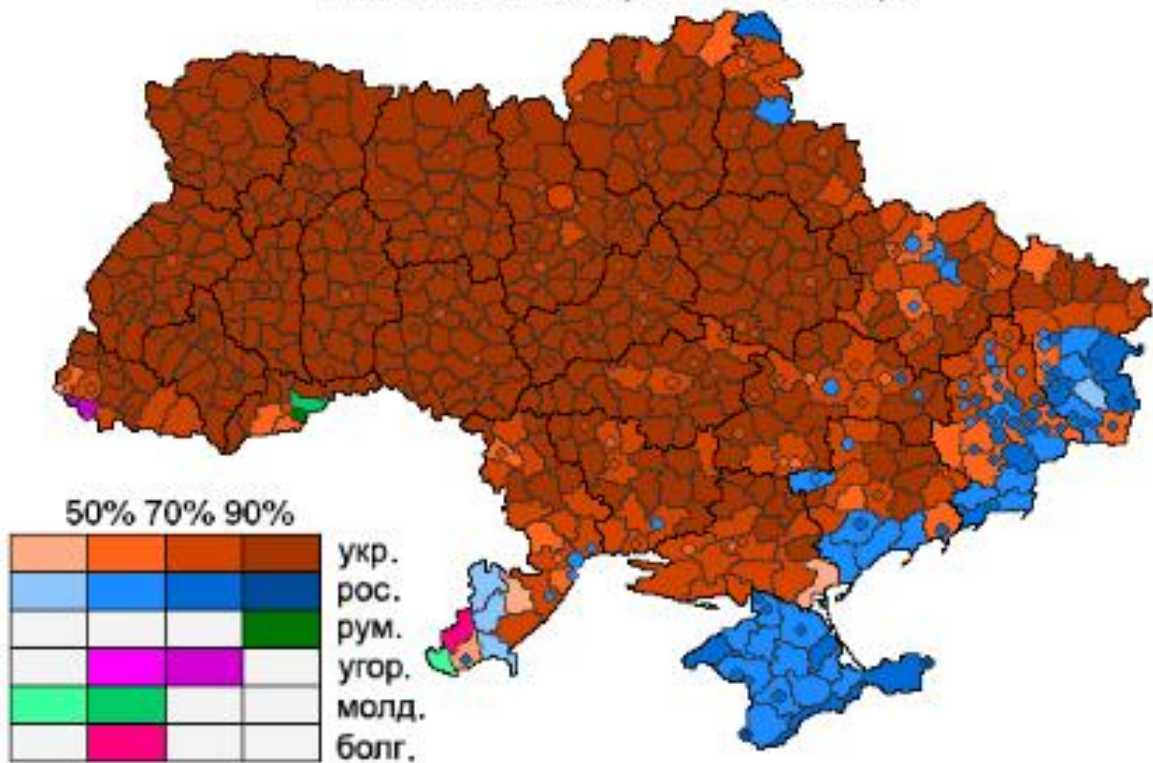
Україною задекларовано курс на євроінтеграцію, у зв'язку з чим були внесені й відповідні зміни до Конституції України. Для європейських держав положення про важливість державної мови, яка розглядається як основа державотворення, як підвалина державності, є цілком очевидною і європейські держави справді забезпечує усебічний розвиток власної державної мови. У кожній з європейських держав у громадян формується принцип поваги до державної мови, а послуговування державною мовою не вважається чимось, що принижує людину, є фактором належності людини до нижчого класу тощо. Особливо якщо мова йде про державних службовців, для яких питання мови навіть не виникає. Натомість в Україні непоодинокі випадки, коли судді, міністри, народні депутати в офіційному дискурсі застосовують саме російську мову.

Показовим у цьому контексті є приклад Латвії щодо визнання окупацією період перебування у складі радянської держави та виокремлення двох правових статусів: громадян і негромадян. Останні не мають таких прав як перші, зокрема, щодо участі у політичному житті та деяких інших прав; отримати які вони можуть тільки ставши громадянином Латвії. При цьому однією з вимог до набуття громадянства є знання латиської мови.

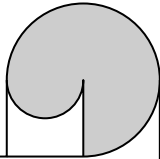
Не можна не вказати і на приклад Франції, яка безпосередньо у Конституції, уже у ст. 2 закріпила французьку мову як мову Франції. При цьому цей припис є першим у розділі, що стосується суверенітету.

«Якщо за приписом частини другої статті 3 Основного Закону України держава відповідає за свою діяльність перед людиною, то вона має відповідати й за повноправне функціонування української мови, носіями якої є люди – громадяни титульної нації» (В. Шижкін)

Рідна мова за переписом 2001 р.

Українська мова як рідна в Україні за областями за переписом 2001 року

«Українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом»

«Конституцією України статус державної надано українській мові. Це повністю відповідає державотворчій ролі української нації, що зазначено в Преамбулі Конституції України, нації, яка історично проживає на території України, становить абсолютну більшість її населення і дала офіційну назву державі»

(Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99).

«Українська мова є невіддільним атрибутом української державності, що зберігає свою історичну спадкоємність від давньокіївської доби. ... Як визначальний чинник і головна ознака ідентичності української нації, яка упродовж багатьох віків проживає на споконвічно своїй території та становить абсолютну більшість населення України, українська мова завдяки закладеному в ній самій націєвірному началу є базовим системотвірним складником української державності та її основою. ...Загроза українській мові рівнозначна загрозі національній безпеці України, існуванню української нації та її держави, оскільки мова - це своєрідний код нації, а не лише засіб спілкування»

(Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року № 1-р/2021).

5.3. ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА ТА ЇЇ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Методичні рекомендації

Важливим при вивченні цього питання є розуміння політичної системи, її ролі у суспільному житті та значення КОЖНОЇ людини у тому, якою є ця система; саме людина є визначальною для функціонування політичної системи. Саме тому в авторитарних суспільствах публічна влада намагається переконати людину у неважливості її конкретного вибору, у тому, що суспільство (чи його частина) не можуть повною мірою усвідомлювати, що для нього є кращим і т.д.

Вивчення цієї теми передбачає і вивчення досвіду України щодо організації функціонування політичної системи. Тому необхідно проаналізувати відповідні статті Конституції України, а також положення відповідних законів

ПОЛІТИКА

сфера діяльності, пов'язана з відносинами між класами, націями та іншими спільностями, метою якої є завоювання, утримання і використання державної влади

(від грец. – діяльність самоуправління у полісі, а надалі – «мистецтво управління» державою і суспільством) – діяльність з управління суспільством на основі публічної влади

політика означає прагнення до участі у владі або впливати на розподіл влади або між державами, або всередині держави, між спільностями людей, яких держава об'єднує (М. Вебер)

«Ми вважаємо за самоочевидні істини, що всіх людей створено рівними; що Творець обдарував їх певними невід'ємними правами, до яких належать: життя, свобода і прагнення щастя; що публічна влада встановлюється між людьми на те, щоб забезпечувати ці права; публічна влада походить із згоди тих, ким вона управляє; що в кожному випадку, якщо ця форма організації влади стає пагубною для цієї мети, то народ має право змінити чи знищити її і заснувати нову владу, яка ґрунтуватиметься на таких принципах і буде так організована, щоб, на думку цього народу, все більше сприяти його безпеці і щастю. ...»

Декларація незалежності США (1776 рік)

Політична система –
сукупність усіх політичних явищ, які взаємодіють між собою та існують у соціально неоднорідному, зокрема, класовому суспільстві.

суб'єкти політики
(інституційна підсистема)

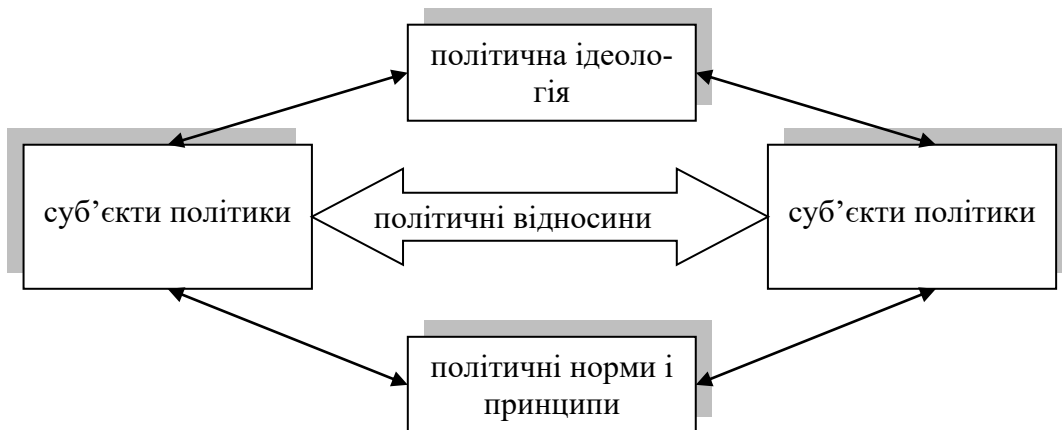
політичні норми,
принципи
(нормативна підсистема)

політична ідеологія
(ідеологічна підсистема)

політичні відносини
(функціональна підсистема)

Зверніть увагу!

Доволі часто у навчальній літературі вказується не 4, а 5 елементів політичної системи суспільства, при цьому п'ятим зазначається «зв'язки між названими елементами». Але характеристика цього елемента зазвичай не наводиться. Подумайте, чи можна називати «зв'язки між названими елементами» як окремий елемент політичної системи, зважаючи на те, що навіть перші три з названих елементів поєднуються у політичних відносинах? Можливо, політичні відносини і є тим поєднуючим елементом

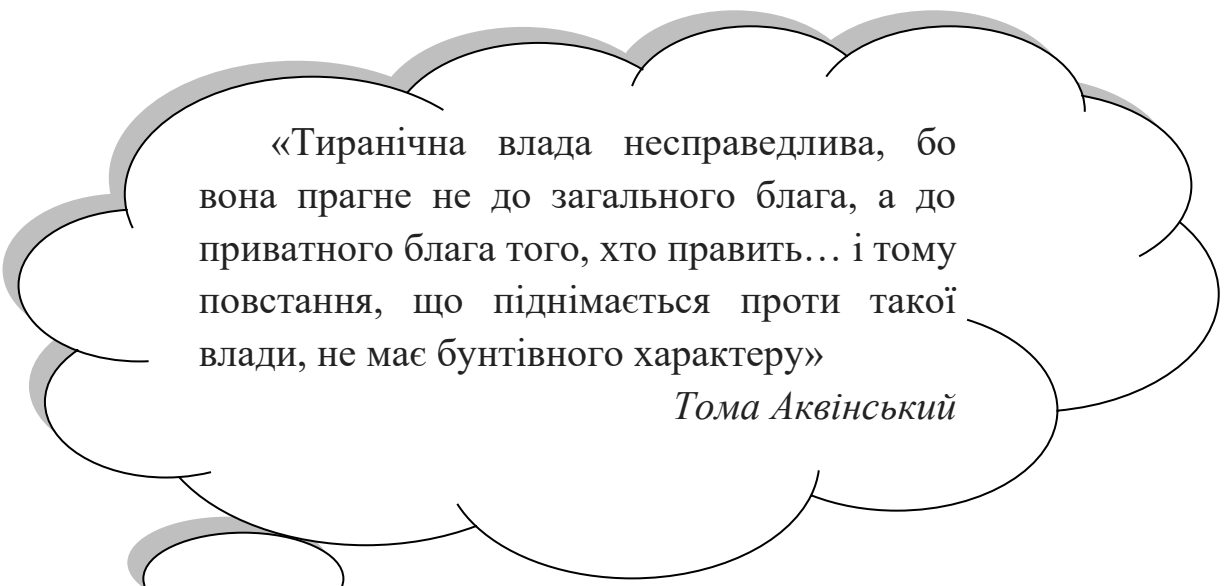
Інституційна підсистема політичної системи

народ: «носієм влади і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює свою владу безпосередньо та через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами».

політичні партії: зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян - прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах.

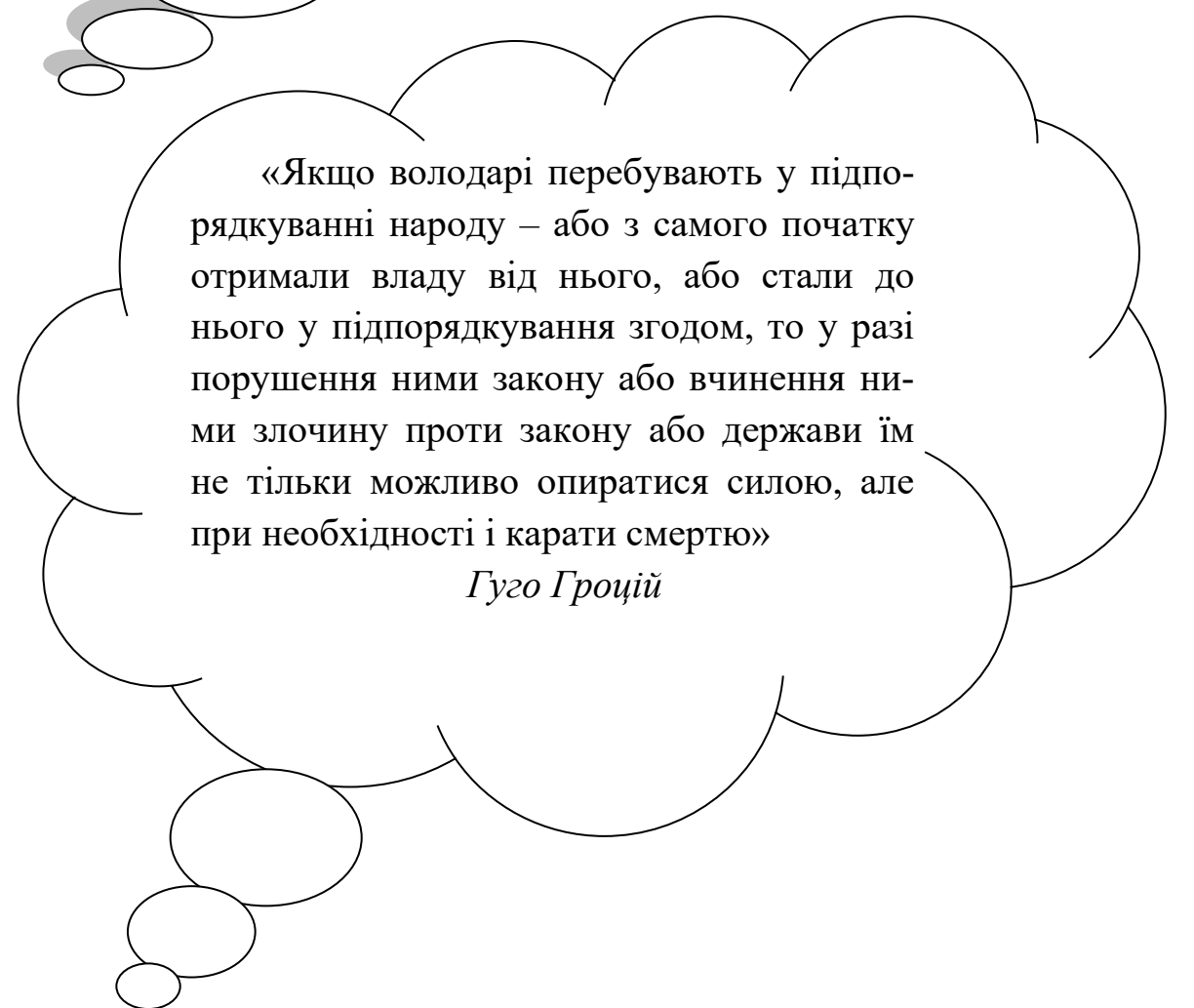
громадське об'єднання: добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів.

держава: особливий суб'єкт політики, який є головною метою суб'єктів політичної системи

«Тиранічна влада несправедлива, бо вона прагне не до загального блага, а до приватного блага того, хто править... і тому повстання, що піднімається проти такої влади, не має бунтівного характеру»

Тома Аквінський

«Якщо володарі перебувають у підпорядкуванні народу – або з самого початку отримали владу від нього, або стали до нього у підпорядкування згодом, то у разі порушення ними закону або вчинення ними злочину проти закону або держави їм не тільки можливо опиратися силою, але при необхідності і карати смертю»

Гуго Гроцій

Чи є повстання правомірним засобом для народу скинути з себе ярмо так званого тирана (*non titulo, sed exercitio talis*)? Відповідь на це питання для багатьох людей дати важко, але воно легко вирішується за допомогою трансцендентного принципу публічності. Якщо права народу попрані, то скинення його (тирана) буде справедливим, – в цьому немає сумніву.

I. Кант

Коли влада порушує права народу, повстання для народу і для кожної його частини є найсвятішим правом і невідкладним обов'язком»

Декларація прав людини і громадянина (1789 рік)

беручи до уваги, що необхідно, щоб права людини охоронялися силою права з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися як до крайнього засобу до повстання проти тиранії і гноблення.

Загальна декларація прав людини (1948 рік)

**Функції
політичної системи суспільства**

управлінська

інтегративна (консолідую-
ча)

стабілізаційна

ідеологічна

функція прогресу

5.4. ОСОБЛИВІ ЮРИДИЧНІ СТАНИ.

Методичні рекомендації

Фактором, що посилює актуальність вивчення цього питання є безпрецедентні обмеження людських прав, що запроваджувались під час ковід-обмежень (окремо слід вказати на фактичне примушування до вакцинації тими вакцинами, які не пройшли повний цикл випробувань, відтак, є експериментальними).

На міжнародному рівні (у різноманітних звітах неурядових міжнародних організацій) вказувалось на намагання авторитарної влади скористатись метою протидії ковід-19 для посилення контролю над суспільством та висловлювались припущення про збереження запроваджених обмежень після подолання ковіду.

Тому вивчаючи це питання, доцільно застосувати положення до практики обмеження людських прав під час протидії ковід-19.

«24 лютого 2022 року стало переломним моментом для всього українського суспільства. Розпочата Росією війна проти України вплинула на усі сфери соціального життя нашого народу. ... Цілком очевидно, що за таких обставин в Україні було введено воєнний стан. При цьому такий стан обумовлює можливість суттєвого обмеження прав людини. Зважаючи на відсутність досвіду функціонування органів публічної влади в таких умовах, недостатньо дослідженим є проблематика забезпечення прав людини в умовах воєнного стану» (М.Корнієнко).

Вивчаючи положення про особливі стани (надзвичайний стан та воєнний стан), доцільно аналізувати практику їх впровадження (щодо відповідності законодавчим положенням).

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

«в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції»

У преамбулі Закону України «Про правовий режим воєнного стану» відзначається, серед іншого, що метою цього нормативно-правового акту є «гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб»

«Права людини можуть бути обмежені (окрім тих, що не піддаються обмеженням відповідно до Конституції) лише протягом обмеженого часу і лише в тих межах, які не вплинуть на їх сутнісний зміст (виходячи з їх фундаментальності). Публічна влада у кожному конкретному випадку, який вимагає введення воєнного стану, має визначати ті права, які будуть обмежені за даних умов» (М.Корнієнко).

Правовой режим надзвичайного стану	
Правовой режим воєнного стану	

ГЛОСАРІЙ

Воєнний стан

особливий правовий режим, що вводиться в державі або на окремих її територіях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки незалежності, територіальній цілісності, що передбачає надання відповідним органам державної влади особливих повноважень, у тому числі й щодо обмеження людських прав

Державна мова

мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя.

Конституційний лад

система соціальних, у тому числі економічних і політико-правових відносин, які закріплюють спосіб організації держави, за якого визнаються та гарантуються права і основоположні свободи, реалізується правовладдя

Надзвичайний стан

особливий правовий режим, що вводиться в державі або на окремих її територіях у разі виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, що передбачає надання відповідним органам державної влади особливих повноважень, у тому числі й щодо обмеження людських прав

Право народу на спротив

можливість (навіть обов'язок) народу захищати свої права від тиранічної влади, включаючи, як крайній захід, збройний опір

Політика

сфера діяльності, пов'язана з відносинами між класами, націями та іншими спільностями, метою якої є завоювання, утримання і використання державної влади.

Контрольні запитання і завдання

Контрольні запитання

1. Розкрийте зміст поняття конституційного ладу.
2. Назвіть статті Конституції України, у яких використано термін «конституційний лад».
3. Наведіть декілька положень, що характеризують конституційний лад України.
4. Що таке державна мова?
5. Яка роль української мови для у державотворенні України?
6. Як Ви розумієте політичну систему?
7. Назвіть елементи політичної системи.
8. Яке місце займає людина в політичній системі?
9. Як Ви розумієте право на спротив?
10. Які Ви знаєте особливі стани?

Контрольні завдання

1 Проаналізуйте ст. 15 та ст. 35 Конституції України, а також положення Закону України «Про політичні партії в Україні» і дайте обґрунтовану відповідь на наступне питання:

19 березня 2022 року було видано Указ Президента №153/2022 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій». Відповідно до п. 1 цього Рішення: «1. Призупинити на період дії воєнного стану будь-яку діяльність в Україні політичних партій "ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА – ЗА ЖИТТЯ", "ПАРТІЯ ШАРІЯ", "ДЕРЖАВА",».

Наскільки таке рішення, на Вашу думку, відповідає принципам демократії? Дайте правову оцінку наведеної ситуації.

2. Проаналізуйте реєстр політичних партій України. Які висновки можна зробити (в аспекті теми вивчення)?

3. У Франції (як і багатьох європейських державах), складовою державного ладу є мова. Мова розглядається як основа державності. Без мови немає держави. З огляду на це аргументовано прокоментуйте ситуацію з мовою в Україні.

4. Чи важливим для сучасної держави є поділ влади? Чи реалізується він в Україні фактично. Відповідь аргументуйте.

РОЗДІЛ 6. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФОРМИ ДЕРЖАВИ

Поняття та структура форми держави.

Форма державного правління.

Форма державно-територіального устрою.

Державно-правовий (державно-політичний) режим.

Після вивчення цієї теми Ви зможете:

- 1) назвати та охарактеризувати 3 елементи форми держави;
- 2) аналізувати державно-правову дійсність в аспекті структури форми держави.

Ключові терміни: авторитарний режим, монархія, республіка, унітарна держава, федерація, форма держави, форма державно-політичного (правового) режиму, форма державно-територіального устрою, форма правління, цивілізація.

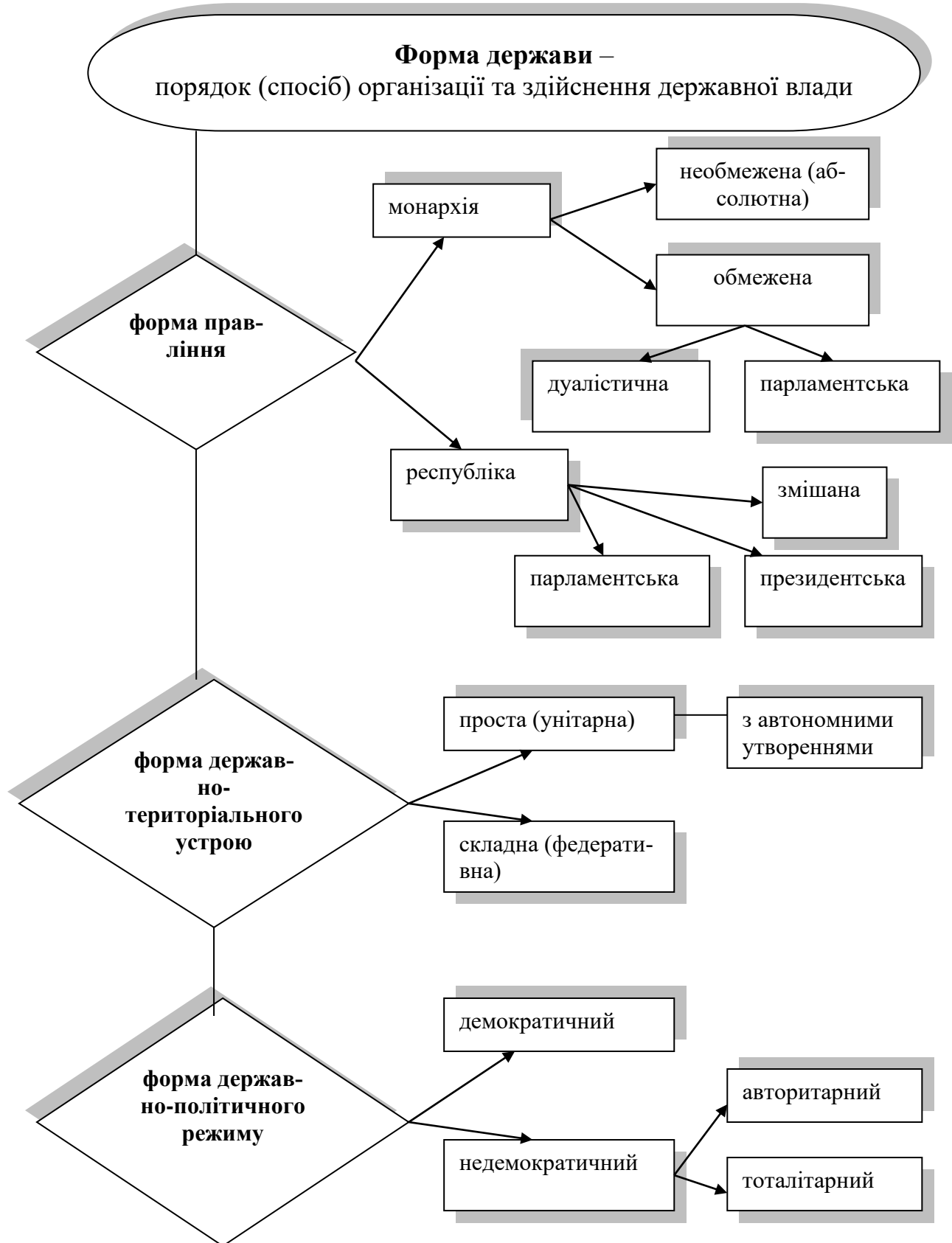
Додаткова література до вивчення теми:

1. Токвіль А. Про демократію в Америці.
2. Бостан С.К. Форма правління сучасної держави: проблеми історії, теорії, практики. Монографія. Запоріжжя: Юридичний ін-т, 2005. 540 с.
3. Хайек Ф. Право, законодавство і свобода: сучасне розуміння ліберальних принципів справедливості і політики.

Рекомендовані до перегляду відео:

1. Форма держави. Державне правління (монархії).
https://www.youtube.com/watch?v=NS9VrAX0VGs&list=PL_zDp5rG6HqsiF5-bLOpNczxACOSxv-2O&index=6
2. Форма держави. Державне правління (республіки).
https://www.youtube.com/watch?v=8RNQNHl4m2I&list=PL_zDp5rG6HqsiF5-bLOpNczxACOSxv-2O&index=7
3. Форма держави. Територіальний устрій.
https://www.youtube.com/watch?v=OR3Se80wDBY&list=PL_zDp5rG6HqsiF5-bLOpNczxACOSxv-2O&index=8
4. Форма держави. Політичний режим.
https://www.youtube.com/watch?v=bxd3vvgU3NI&list=PL_zDp5rG6HqsiF5-bLOpNczxACOSxv-2O&index=9&t=316s

6.1. Поняття та структура форми держави

Зверніть увагу!

Доволі часто у підручниках як форма державно-територіального устрою називається конфедерація, яка визначається як «(тимчасовий) союз суверенних держав, які об'єднуються для досягнення певної мети». Як Ви вважаєте, чи є таке виокремлення логічним, зважаючи на те, що конфедерація – це союз держав, а тому вона апріорі не може бути формою державно-територіального устрою державИ (єдиної держави).

Чи доцільно також розглядати у межах форми державно-територіального устрою також співдружність, яка теж не є формою державно-територіального устрою державИ, а є об'єднанням держав?

Зверніть увагу!

Доволі часто у підручниках як різновид обмеженої монархії називається «конституційна монархія» (при цьому вона ототожнюється з парламентською монархією). Зважаючи на те, що у окремих абсолютних монархіях, наприклад, Саудівській Аравії, саме конституція (Основний нізама про владу) закріплює абсолютність влади монарха, доцільно різновид обмеженої монархії називати парламентською, а не конституційною.

6.2. Співвідношення державно-політичних режимів.

Демократичний	Авторитарний	Тоталітарний
Діє народовладдя.	Народовладдя відсутнє. Можуть проводитись формальні вибори.	Повне відсторонення народу від формування публічної влади.
Публічна влада діє відповідно до принципу верховенства права.	Держава не зв'язана правом. Головним регулятором суспільних відносин визнається не право, а закон. Діє принцип законності.	Відбувається нехтування правом. Публічна влада діє свавільно.
Визнається свобода у публічній і приватній сферах.	Відбувається жорсткий контроль за публічною сферою. Діє цензура.	Жорсткий контроль за публічною і приватною сферами.
Забезпечуються людські права.	Відбувається порушення людських прав.	Відбувається систематичні і масові порушення людських прав.

6.3. Співвідношення видів державно-територіального устрою.

Проста (унітарна) форма державно-територіального устрою	Складна (федеративна) форма державно-територіального устрою
до її складу не входять державні утворення, що наділені ознаками суверенітету; адміністративно-територіальні одиниці (область, район та ін.) не можуть мати якої-небудь політичної самостійності.	територія складається з територій-суб'єктів федерації, що мають власний адміністративно-територіальний поділ.
єдина конституція і єдина система законодавства.	наявність конституції і системи законодавства в цілому та у кожного з її суб'єктів.
єдина система вищих органів державної влади – глава держави, уряд, парламент, юрисдикція яких поширюється на територію всієї держави.	наявність федеративного двопалатного парламенту й парламентів суб'єктів федерації, федерального уряду і самостійних органів управління суб'єктів федерації.
єдине громадянство та єдина дер-	наявність громадянства як усієї фе-

жавна символіка.	дерації, так і її суб'єктів; у деяких федераціях допускається подвійне громадянство.
єдина судова система	можливість суб'єктів федерації мати власну правову та судову системи.

ГЛОСАРІЙ

Авторитарний режим

стан політичного життя, що характеризується необмеженою владою однієї особи або групи осіб, не підконтрольних народіві, використанням насильства та позасудових методів примусу; опорою на поліцейський та військовий апарат; дією принципу пріоритету держави над особистістю.

Монархія

форма державного правління, за якої верховна державна влада повністю або частково належить монарху та передається у спадок відповідно до визначеної системи престолонаслідування.

Республіка

форма правління за якої верховна державна влада належить представницькому органу, що обирається населенням на певний строк.

Суспільно-економічна формація

історичний тип суспільства, що ґрунтується на певному способі виробництва та домінуванні відповідної форми власності.

Унітарна держава

тип держави за формою державно-політичного устрою, що позначає державу, адміністративно-територіальні одиниці якої, не мають суверенних прав.

Федерація

тип держави за формою державно-політичного устрою, що позначає, складну державу, частини якої (суб'єкти федерації) мають суверенні права.

Форма держави

порядок (спосіб) організації та здійснення державної влади.

Форма державно-політичного (правового) режиму

сукупність прийомів і способів здійснення державної влади.

Форма державно-територіального устрою

спосіб поділу території держави на складові частини (адміністративно-територіальні одиниці) та характер владних взаємовідносин між ними та державою в цілому.

Форма правління

спосіб формування вищих органів державної влади, що передбачає порядок їх утворення, а також взаємовідносини між собою та населенням.

Цивілізація

відносно замкнений локальний стан суспільства, що ґрунтується на спільності географічних, релігійних, психологічних, культурних та інших ознак.

Контрольні запитання і завдання.

Контрольні запитання.

1. Назвіть та охарактеризуйте елементи форми держави.
2. Розкрийте сутність демократичного та антидемократичного державно-політичного режиму.
3. Які особливості простої форми державно-територіального устрою?
4. Назвіть особливості складної форми державно-територіального устрою?

Контрольні завдання.

1. У державі N. з унітарною формою державно-територіального устрою наступні видатки державного бюджету:
 - 1) 40 % на утримання органів публічної влади;
 - 2) 20 % на утримання поліції та служби безпеки;
 - 3) 20 % на військову сферу;
 - 4) 15 % на економічну сферу (з них 5% на обслуговування зовнішнього боргу);
 - 5) 5 % на соціальну сферу (освіта, медицина, соціальний захист населення).

Визначте політичний режим у державі N. Відповідь обґрунтуйте.

2. У державі N. глава держави свою посаду отримав у спадок. У державі раз на чотири роки проводяться вибори до парламенту. Новообраний парламент формує уряд, главою якого обирається лідер партії, що отримує на виборах більшу кількість голосів виборців. Глава держави має право накладати вето на закони, прийняті парламентом.

Визначте форму правління держави N. Відповідь обґрунтуйте.

3. До складу держави N. входить дванадцять штатів та автономна республіка А., яка має власну Конституцію, Верховну Раду та Раду Міністрів (однак, не має власних міністерств оборони, внутрішніх справ, закордонних справ). Усі 12 штатів підпорядковуються єдиному центру; глава штату призначається главою держави. Органом законодавчої влади в державі є парламент, вибори до якого відбуваються кожні 5 років. Уряд формується і очолюється главою держави, який отримав свою владу у спадок. Населенню штатів надається безоплатно: медична допомога, вища (у т.ч. вища), водночас, проведення мирних зібрань та свобода слова заборонені. Існує цензура. Існує кримінальна відповідальність за спекуляцію та дармоїдство. Виїзд за кордон – лише з дозволу служби безпеки.

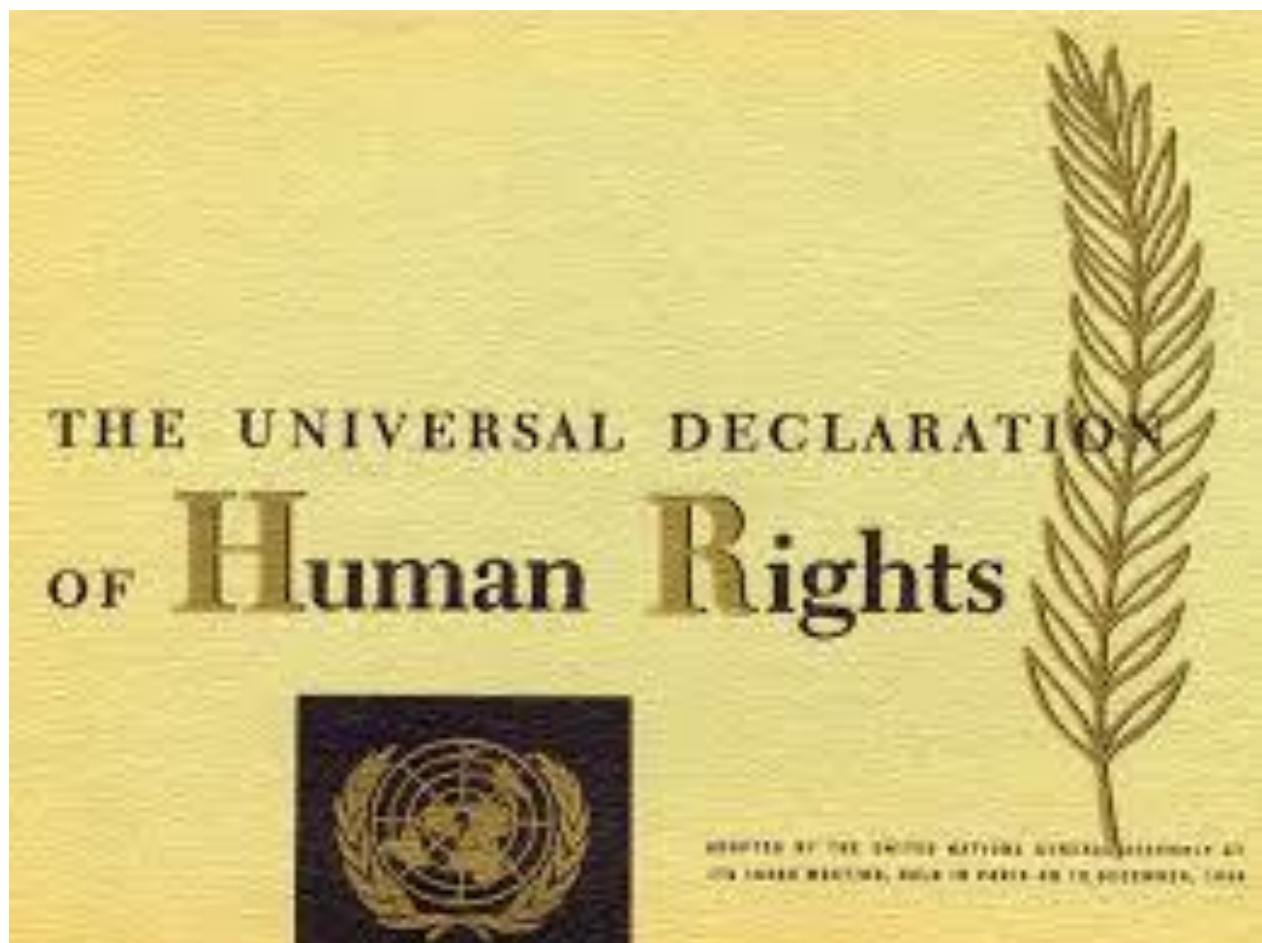
Визначте форму держави N. Відповідь обґрунтуйте.

РОЗДІЛ 7. ЛЮДСЬКІ ПРАВА

Поняття людських прав. Виміри прав людини.

Класифікація людських прав.

Обов'язки держави у царині людських прав.

Після вивчення цієї теми Ви зможете:

- 1) охарактеризувати 3 виміри історичного розширення прав людини;
- 2) назвати і охарактеризувати 5 ознак людських прав;
- 3) пояснити: чому людські права мають пріоритет над позитивним законодавством;
- 4) розмежовувати абсолютні та відносні людські права;
- 5) охарактеризувати 3 типи зобов'язань держави у царині людських прав.

Ключові терміни: абсолютні права, відносні права, негативні права, позитивні права, людські права.

Додаткова література до вивчення теми:

1. Головатий С. Про людські права. Лекції. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. – і-xxiv, 760 с.
2. Донеллі Дж. Права людини у міжнародній політиці / Пер. з англ.. Т. Завалій. Львів: Кальварія, 2004. 280 с.
3. Кучук А. Універсальність/регіональність прав людини: правовий дискурс. Visegrad journal on human rights. 2016. № 1/1. С. 127-131.

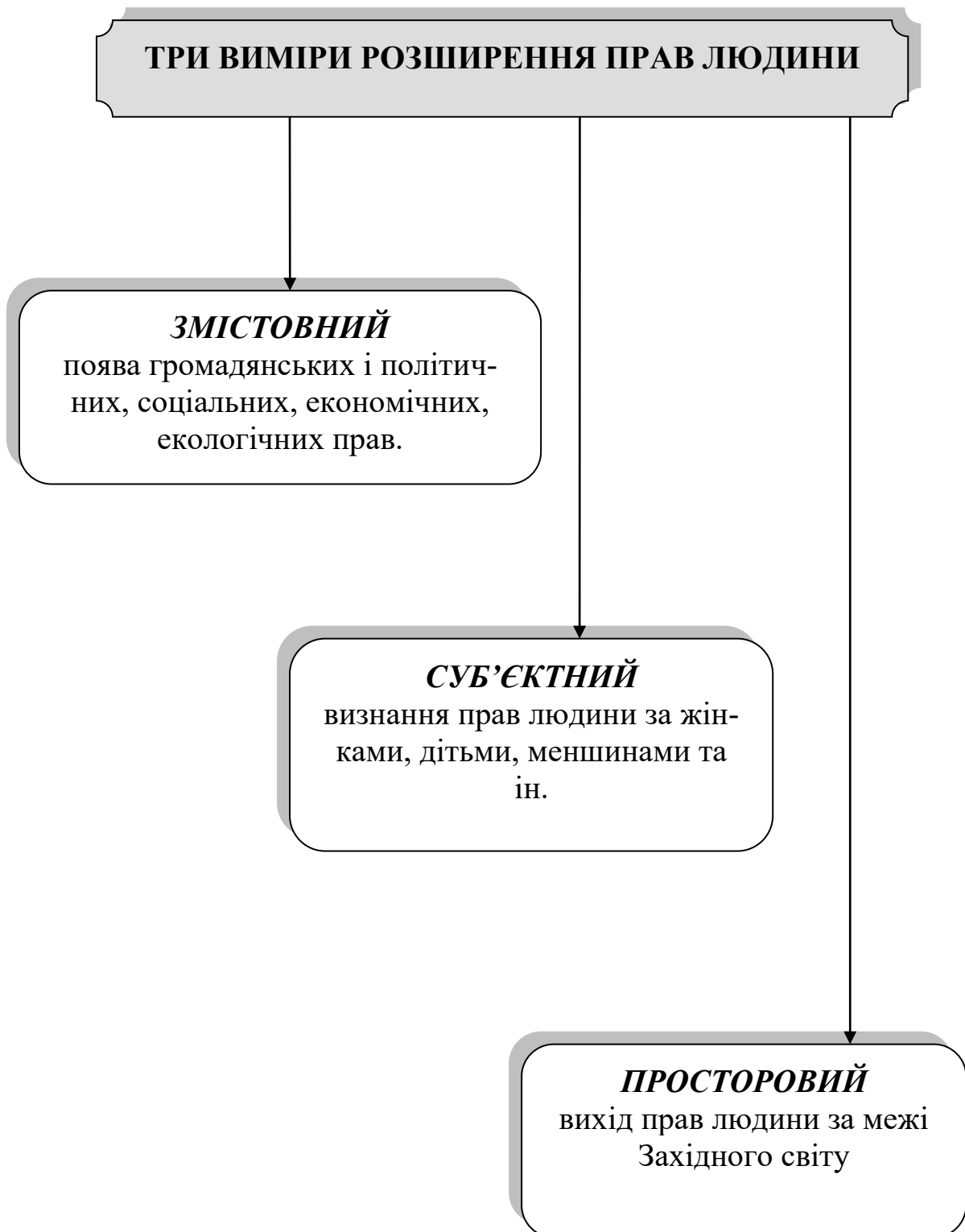
Справи ЄСПЛ для опрацювання:

1. Справа «Корецький та інші проти України» (Заява № 40269/02).
2. Справа «Наталія Михайленко проти України» (Заява № 49069/11).
3. Справа «А. проти Сполученого Королівства» (Заява № 35373/97).
4. Справа «Прітті проти Сполученого Королівства» (Заява № 2346/02).
5. Справа «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства» (Заява № 66069/09, 130/10, 3896/10).
6. Справа «Алексєєв проти Росії» (Заява № 4916/07, 25924/08, 14599/09).

Рекомендовані до перегляду відео:

1. Сергій Головатий презентує нову книжку про права людини "Людські права. Лекції". <https://www.youtube.com/watch?v=zalw-kRegqk>
2. Про людські права. https://www.youtube.com/watch?v=Ca6_wt2BOf8

7.1. ПОНЯТТЯ ЛЮДСЬКИХ ПРАВ. ВИМІРИ ПРАВ ЛЮДИНИ

Ознаки людських прав

Фундаментальність

забезпечують захист і задоволення фундаментальних інтересів і потреб, тобто таких, якщо їхнє незадоволення призводить до смерті чи страждання або зачіпає сутність автономії.

Природність, невід'ємність

пов'язані з самим фактом існування людини, не даровані державою. Без прав людина **перестає бути людиною** в соціальному сенсі; держава не може відібрати права людини.

Загальність, рівність

властиві кожному індивіду незалежно від його статі, віку, національності, релігії, стану здоров'я, походження, політичних переконань та інших факторів, які розглядаються як заборонені підстави дискримінації

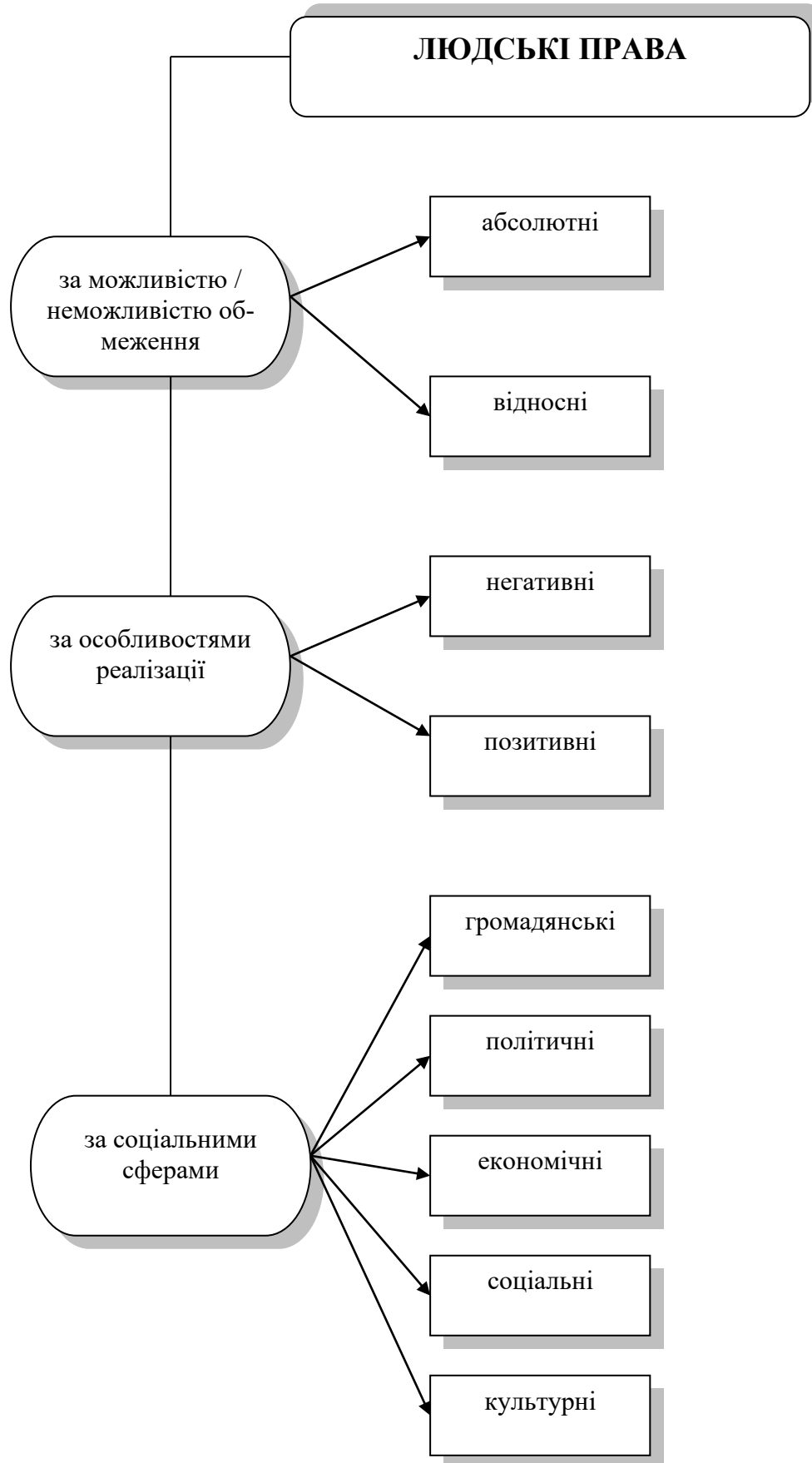
Універсальність

не обмежені юрисдикцією окремих держав, належать кожній людині незалежно від місця її перебування і мають пріоритет перед культурними особливостями та історичними традиціями окремих держав.

Пріоритет над позитивним правом

Права людини є критерієм для визначення змісту позитивного права. Якщо певне позитивне право призводить до порушення прав людини, то воно втрачає характер права.

7.2. КЛАСИФІКАЦІЯ ЛЮДСЬКИХ ПРАВ

АБСОЛЮТНИМИ

є такі людські права, які не можуть бути обмежені ні за яких умов.

Прикладом абсолютного права є свобода від катування (катування, нелюдського та такого, що принижує гідність поводження чи покарання – ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод).

Відповідно до п. 1-2 ст. 15 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод:

«1. Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

2. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від [статті 2](#), крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від [статей 3, 4](#) (пункт 1) і [7](#)».

7.3. ОБОВ'ЯЗКИ ДЕРЖАВИ У ЦАРИНІ ЛЮДСЬКИХ ПРАВ

Загальна декларація прав людини

Преамбула

беручи до уваги, що держави-члени зобов'язались сприяти у співробітництві з Організацією Об'єднаних Націй загальній повазі і додержанню прав людини і основних свобод;

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод

Стаття 1

Зобов'язання поважати права людини

Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції.

Конституція України

Стаття 3

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Зобов'язання держави у царині людських прав

зобов'язання поважати людські права (вимагає від державних органів та інших представників держави утриматись від порушень прав людини).

зобов'язання захищати людські права (передбачає обов'язок держави захистити носіїв людину від протиправного втручання третіх осіб у їхню реалізацію та покарати правопорушників).

зобов'язання забезпечувати реалізацію людських прав (вимагає від держави вживати активні дії з метою сприяння повній реалізації людських прав).

Зверніть увагу!

Людським правам властива вертикальність: правам відповідає обов'язок держави. Адресатом людських прав є держава, а не інша людина. Тому коли особа А., наприклад, убиває Б., то не можна стверджувати про наявність порушення права на життя, якщо держава провела ефективне розслідування і особа А. притягнута до кримінальної відповідальності. Якщо ж такого розслідування не відбулося, можна стверджувати про порушення права на життя зі сторони держави.

ГЛОСАРІЙ

Абсолютні права

це такі людські права, які не можуть бути обмежені ні за яких умов (наприклад, свобода від катувань, від рабства).

Відносні права

різновид людських прав, що можуть бути обмежені державою, якщо такі обмеження передбачені законом, є необхідними у демократичному суспільстві, та переслідують легітимну мету.

Негативні права

вимагають невтручання держави в їх реалізацію і охоплюють громадянські та політичні права.

Позитивні права

потребують активної забезпечувальної діяльності держави та охоплюють соціальні, економічні та культурні права

Права людини (людські права)

основні правові можливості, необхідні для існування і розвитку особи, які визнаються універсальними, природними, невід'ємними, загальними та рівними для кожного (кожної) та мають гарантуватись державою в обсязі міжнародних стандартів.

Контрольні запитання і завдання.

Контрольні запитання.

1. Які виміри розширення прав людини Ви знаєте?
2. Назвіть ознаки людських прав.
3. Як Ви розумієте фундаментальність людських прав?
4. Як Ви розумієте природний характер людських прав?
5. Як Ви розумієте невід'ємність людських прав?
6. Що таке абсолютні права?
7. Що слід розуміти під відносними правами?
8. Які Ви знаєте зобов'язання держави у царині людських прав?
9. Що таке вертикальний вимір людських прав?
10. У чому полягає пріоритет людської прав над позитивним правом?

Контрольні завдання

1. Чи існують людські права? Звідки вони походять? Що є їх джерелом? Відповідь обґрунтуйте.

2. Чи треба віддавати перевагу людським правам, якщо це конфліктує з суспільною користю? Наприклад, ми упевнені, що особа А. є серійним убивцею, однак, доказів для притягнення його до відповідальності немає. Чи повинні ми зважати на його права? Чи можемо примусити свідчити проти себе? Відповідь обґрунтуйте.

3. Як люди можуть ставати катами? Навіть якщо вони безпосередньо не застосовують при допитах електричний струм, то як вони можуть працювати в установі, у якій систематично практикують катування? Розгляньте такі варіанти: 1) садизм: вони отримують від цього насолоду; 2) особистий інтерес: бачать у цьому можливість вибитись далі; 3) відданість: вони переконані, що це необхідно для досягнення суспільної користі; 4) боягузтво: вони бояться протистояти системі; 5) заперечення: вони переконують себе, що не все є таким страшним, як виглядає; 6) інерція: вони роблять це просто тому, що це там відбувається. Чи має значення, чому вони це роблять?

4. Що легше: збудувати демократію чи її знищити? Відповідь обґрунтуйте.

5. Чи є якісна різниця між режимом, що катує людей, але добре усіх годує, і тим, що нікого не катує, але дозволяє людям страждати від недоїдання? (Завдання 1-5 подані за: Донеллі Дж. *Права людини у міжнародній політиці* / Пер. з англ.. Т. Завалій. – Львів: Кальварія, 2004. – С. 228, 231).

6. Якщо людським правам властива вертикальність, то чи можна, наприклад, поліцію називати правоохоронним органом? Відповідь обґрунтуйте.

7. До поліції надійшло повідомлення про викрадення мобільного телефону. Заявник А. стверджував, що це вчинив його колега Б., з яким вони оре-

ндують квартиру. Після внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань, оперативна група виїхала на затримання Б.

Б. перебував у квартирі у своїй кімнаті з 5-річною дитиною. Оперативна група наполягла, щоб Б. поїхав з ними. Б. повідомив своїй дитині, що вийде прогулятися з друзями і згодом повернеться. Коли мати повернулася додому з роботи, дитина не змогла сказати, де перебуває батько Б. Б. не зізнавався у крадіжці. Допит затягувався. Б. відпустили на наступний день вранці.

Чи було порушення людських прав у цій ситуації? Відповідь обґрунтуйте.

8. У державі N. Пенсійний вік для чоловіків – 55 років, жінок – 50 років. Громадянин А. у 48-річному віці зробив операцію та змінив стать на жіночу. У 50-річному віці А. звернулася до державних органів з призначення їй пенсії. Їй було відмовлено на тій підставі, що за свідоцтвом про народження А. є чоловіком, а тому має досягти 55 –річного віку. Законодавством N. не врегульоване питання зміни статі.

Чи було порушення людських прав у цій ситуації? Відповідь обґрунтуйте.

9. Працівники служби безпеки затримали особу А. за підозрою у тероризмі. Під час бесіди А. зізнався у закладенні разом з Б. і В. вибухівки у одному з кінотеатрів міста, яка має спрацювати через 30 хвилин. Однак, де саме не сказав. З метою отримати інформацію про конкретне місце закладення вибухівки для її знешкодження, працівники служби безпеки пригрозили застосуванням до А. електричного струму, один з працівників наніс декілька ударів кулаком у груди А.

А., бачачи серйозність намірів працівників служби безпеки, побоюючись за своє життя і здоров'я, назвав місце закладання вибухівки. Вибухівка була знешкоджена за 2 хвилини до вибуху. У кінотеатрі на той час перебували 150 осіб.

Чи було порушення людських прав у цій ситуації? Відповідь обґрунтуйте.

10. А., перебуваючи і театрі, вирішив пожартувати. Знаючи, що відповідно до ст. 34 Конституції України «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань», А. піднявся під час прем'єри і голосно став кричати: «Пожежа! Пожежа! Рятуйтеся» (насправді пожежі не було). глядачі стали вибігати з театру.

Чи було порушення людських прав у цій ситуації? Відповідь обґрунтуйте.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. Київ: Ваіте, 2021. 528 с.
2. Kuchuk, A. M., Serdiuk, L. M., Zavorodnia, Y. S. (2019) Modern law education in the context of natural understanding of law. *The Asian International Journal of Life Sciences*, 21 (2), 359-370
3. Головатий С.П. Верховенство права: ідея, доктрина, принцип: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2009.
4. Головатий С. Про людські права. Лекції. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. – і-xxiv, 760 с.
5. Донеллі Дж. Права людини у міжнародній політиці / Пер. з англ.. Т. Завалій. Львів: Кальварія, 2004. 280 с.
6. Кучук Теоретичні основи правового поліцентризму. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

А

абсолютні права 118, 119, 122

авторитарний режим 107, 109, 111

Акт проголошення незалежності України 43, 45, 51

В

відносні права 118, 122

воєнний стан 101, 102, 103

Д

Декларація про державний суверенітет України 43, 45, 51

державна мова 91, 103

джерела конституційного права 51

Ж

жорстка конституція 62

К

конституційна норма 26

конституційна цінність 26

конституційне право 26

конституційний лад 86, 103

конституційний принцип 26, 51

конституціоналізм 33, 45

конституція 54, 62

Л

людські права 75, 122

М

Magna Carta 34, 45

монархія 107, 111

Н

надзвичайний стан 101, 103

національні принципи конституційного права 77, 79

негативні права 122
неписана конституція 56, 62
номінальна конституція 56, 62

П

позитивні права 122
політика 93, 103
право народу на спротив 58, 97, 98, 103
правосімейні принципи конституційного права 77, 79
предмет конституційного права 26
принципи конституційного права 69, 71, 77, 79
публічна влада 45

Р

республіка 107, 111

У

універсальні принципи конституційного права 77, 79
унітарна держава 107, 109

Ф

федерація 107, 109, 112
фіктивна конституція 56, 62
форма держави 107
форма державно-політичного (правового) режиму 107, 109, 112
форма державно-територіального устрою 107, 109, 112
форма правління 107, 112

Ц

цивілізаційні принципи конституційного права 77, 79
цивілізація 112

Навчальне видання

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО
ЧАСТИНА 1.**

Навчально-методичний посібник

*Кучук Андрій Миколайович
Завгородня Юлія Степанівна*

Оригінал-макет – *А.М. Кучук*

Підписано до друку 24.02.2023. Формат 60×84 1/16. Папір офсетний
Умовн. друк. арк. 7,44. Обл. вид. арк. 0,7. Зам. № 1013.
Наклад 100 прим.

Видавець «ФОП Середняк Т.К.», 49000, Дніпро, 18, а/с 1212
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 4379 від 02.08.2012.
Ідентифікатор видавця в системі ISBN 8245
49000, Дніпро, 18, а/с 1212
тел. (096)-308-00-38, (056)-798-04-00
E-mail: 7980400@gmail.com

Віддруковано на базі поліграфічно-видавничого центру «Кавун»
49000, Дніпро, 18, а/с 1212
тел. (066)-55-312-55, (056)-798-22-47
E-mail: arbuz.in.ua@gmail.com
www.arbuz.in.ua